

Slavko Kovačić

Svećenik i publicist don Eugen Marija Vusio – Blagorod Makaranin (1850. - 1929.) i njegovi prijedlozi za poboljšanje društveno-ekonomskoga i državno-političkoga stanja u Dalmaciji i cijeloj Habsburškoj Monarhiji

UDK: 262.14 Vusio, E.M.

338.1(497.5 Dalmacija)“18“

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 24. 02. 2014.

Prihvaćeno: 30. 03. 2014.

Slavko Kovačić

Katolički bogoslovni fakultet, Split

Redoviti profesor u miru

skovacic@kbf-st.hr

Svećenik don Eugen Vusio (Makarska, 2. X. 1850. - 27. II. 1929.) radio je tijekom više od dvaju desetljeća na vjersko-crkvenom polju, a istodobno i poslije kao umirovljenik tijekom sljedećih dvadesetak godina svim silama nastojao pridonijeti prosvjetnom, moralnom, društvenom, privrednom napretku pučkih i drugih društvenih slojeva, time i političkom. Osnivao je u tu svrhu razne odbore i društva, pisao i objavljivao kraće i dulje članke, knjige i knjižice na jezicima hrvatskom, talijanskom i njemačkom, pokretao i uređivao listove. U završnoj je fazi svoga djelovanja, živeći u Beču, pokušavao smisliti novi ekonomsko-financijski sustav kojim bi Habsburška Monarhija i druge europske države reformama međuodnosa kapitala, proizvodnje i rada mogle uravnotežiti napete odnose između raznih društvenih slojeva te postići unutarnji i međunarodni mir i blagostanje.

Njegovo mladenačko uplitanje u napete političke odnose u rodnomu gradu Makarskoj dovelo ga je do velikih neprilika. Stoga se, živeći poslije u Zadru i u Beču, nije, čini se, uopće izravno miješao u međustranačke borbe. Radije je u svojim publikacijama iznosio kritičke osvrte na djelovanje raznih politika i političara na razini cijele države i osobito pokrajine Dalmacije. Nužnim je smatrao temeljni preustroj tadašnje dvojne Austro-Ugarske Monarhije, predlagao njezinu podjelu na pet svojevrstnih političko-administrativnih područja na kojima bi bilo moguće uskladiti nacionalna i sva druga prava tamošnjeg pučanstva. Pri tom je Dalmaciji nalazio dostojno mjesto u njezinu ujedinjenju s ostalim hrvatskim zemljama, u koje je ubrajao i Bosnu, a koje bi skupa s barem nekim slovenskima tvorile jednu od spomenutih cjelina. Zastupao je inače

te odlučno branio jedinstvo Monarhije i dinastičko pravo vladarske kuće, uvjeren da bi to bilo na najbolji način osigurano upravo spomenutim preustrojem.

U svezi s tim iznenađuje njegov iskorak kad je u dramatičnim danima prije izbijanja Prvoga svjetskog rata osnovao u Beču društvo pod nazivom *Europejske sjedinjene države* te izdao tri broja istoimenoga glasila na jezicima njemačkom, talijanskom i hrvatskom, pothvat koji otvara mogućnost različitim tumačenjima njegova uzroka i svrhe. Za razliku od prijašnjeg prijedloga podjele Monarhije na pet velikih administrativno-političkih cjelina, tada je zastupao mišljenje o potrebi podjele na četiri. Jedna bi od tih okupljala južne slavenske pokrajine nastanjene Slovencima, Hrvatima i Srbima. Bila bi to Habsburška Jugoslavija od Slovenaca, Hrvata i Srba unutar granica naše države.

Ključne riječi: *Makarski rod Vusio, podžupa Donje Selo na otoku Šolti, župna pomoćna škola, Poljodjelski odbor, konkatedralno svećenstvo u Makarskoj, makarski sustolni kaptol, župa Makar-Kotišina, biskup Marko Kalogjera, pomoćni biskup i generalni vikar Stjepan B. Pavlović Lučić, narodnjaci, autonomaši, slavodalmati, postupak za proglašenje svetim biskupa Nikole Bijankovića, prelazak iz Splitsko-makarske biskupije u Zadarsku nadbiskupiju, Dalmatinsko poljodjelsko društvo u Zadru, knjige i knjižice o poljodjelstvu, listovi Mladi poljodjelac i Seljak, teorija o novom ekonomsko-financijskom sustavu, prijedlozi za državno-ustrojbene reforme, Monarhistička liga i njezina glasila, Dinastična liga, položaj Dalmacije, Društvo Dalmacija u Beču, Europejske sjedinjene države*

Uvod

Makaranin don Eugen Marija Vusio, svećenik, osnivač raznih društava, pisac i izdavač mnogih novinskih napisa, knjiga i knjižica pretežno poljodjelske i financijske tematike na jezicima hrvatskom, talijanskom i njemačkom, pokretač, izdavač i urednik niza periodičkih publikacija na tim jezicima, u našoj je historiografiji samo usputno spominjan. Za dokaz vrlo slabe poznatosti njegova života i djelovanja dovoljno je navesti sljedeća dva primjera.

U Brački je zbornik br. 16. iz g. 1994. uvršten pretisak trećega izdanja Vusijeva djela *Mladi poljodjelac*. Priređivač nije, nažalost, uspio o autoru naći ni najosnovnije podatke pa je, slijedeći svoju pretpostavku da je rođen u Bolu, gdje su nekoć živjeli Vusiji, u odlomku pod naslovom *Obavijest o piscu* izjavio: "Da je pop, to je sam napisao. Skoro nikakve obavijesti o popu Milanu Vusio, jer nije moguće korištenje arhive !/ u župnom uredu u Bolu

...” U navedenoj je kratkoj i posve šturoj obavijesti najnezgodnije to što je piscu toga pretiskanog djela osobno ime Eugen izmijenjeno u Milan.¹

U novinskoj vijesti o izložbi “Godišnjaci poznatih Makarana”, otvorenoj u prostoru Gradske galerije u Makarskoj u listopadu 2007. trudom djelatnika tamošnje Gradske knjižnice, a u povodu mjeseca knjige i Dana Grada Makarske, spomenut je među ostalim poznatim Makaranima i on, ali mu je osobno ime i tu netočno navedeno, mjesto pravoga Eugen tu stoji Emilio (“don Emilio M. Vusio”), što je u ovom slučaju nedvojbeno posljedica sastavljanja i slanja vijesti za novine u pretjeranoj brzini.²

Točne je osobne podatke o tom Makaraninu sada ipak moguće naći u tekstovima o bračkom rodu Vusio objavljenima u novije vrijeme na internetskim stranicama.³ To se, naravno, ne može smatrati dovoljnim jer on, ako ništa drugo, pripada nizu naših publicista i pučkih prosvjetitelja iz posljednjih desetljeća 19. i prvih 20. stoljeća, različitih svjetonazorskih i političkih opredjeljenja, čiji život, objavljena djela i utjecaj na ondašnje naraštaje zaslužuju ozbiljnu pozornost naše historiografije, svakako mnogo veću nego im je dosad pridavana, a zacijelo i monografsku obradu, a ne samo bibliografski rad poput ovoga.

Podrijetlo

Prema istraživanjima Andre Jutronića brački se rod Vusio u povijesnim vrelima prvi put pojavljuje početkom 17. st. kao odvjetak plemena Marinović. Njegovi su pripadnici u matičnim knjigama župe Bol prezimenski najprije zabilježeni u hrvatskom obliku Vužić i Vuga.⁴ Latinizirani je oblik toga prezimena *Vusius*. Kao godinu prvog spomena talijaniziranog oblika *Vusio* Jutronić stavlja 1687. Dodaje podatak da su g. 1655. “braća Vužić (Vusio) Ivan i Vicko primljeni u bračko plemićko vijeće”.⁵

¹ U skraćenici Vusijevih dvaju osobnih imena “E. M.” navedenoj na naslovnici *Mladog poljodjelca* preokrenuo je, začudo, drugu u prvu pa nju shvatio kao početno slovo imena Milan (usp. Ive Marinković, Obavijest o piscu, *Zadrugarstvo otoka Brača. Brački zbornik*, sv. 16, s. 1. 1994., str. 111).

² Za to se nipošto ne može okriviti autore spomenute izložbe, među kojima je i Marino Srzić, vrsni poznavalac genealogije makarskih obitelji.

³ Vidi u: skola.sys.hr/vusio.htm.

⁴ Riječ *vuga* u raznim je slavenskim jezicima naziv za ptičju vrstu *oriolus galbula*, a hrvatski je sinonim *žuna*.

⁵ Andre Jutronić, Naselja i porijeklo stanovništva na otoku Braču, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, knj. 34, Zagreb 1950., str. 224. Vidi i na str. 216, 221-222.

Iz tog je roda bio i biskup Ivan Vusio (*Ioannes Vusio Vusich*), rođen u Veneciji 4. VII. 1647. Ninskim je biskupom imenovan 14. VI. 1688. Zaređen je za biskupa 27. 6. 1688. u Rimu (Remigius

U matičnim se knjigama katedralne župe u Makarskoj pripadnici roda Vusio pojavljuju od početka 1780., i to najprije u matici vjenčanih. Tu su pod nadnevkom 2. siječnja 1780. navedeni podaci o vjenčanju Antona, sina Petra Vusija iz Bola, i Katarine, kćeri Jakova Šćule iz Makarske, bez naznake njihove dobi i društvenog položaja.⁶ Pripadnost Antonova oca Petra bračkomu plemstvu izričito je navedena samo u matičnom upisu o krštenju Antunova prvorodenog djeteta, kćeri Palme Paule Magdalene, koja je rođena 27. rujna 1780., a krštena 2. listopada 1780.⁷ Antonov sin Petar Stjepan rođen je 23. prosinca 1782., a kršten 2. siječnja 1783., točno na treću obljetnicu vjenčanja svojih roditelja. Na plemićki položaj upućuje riječ “gospodin” dodana očevu imenu u matičnom upisu o Antonovu krštenju.⁸ Taj je viši društveni položaj pripadnika njihova plemena na isti način naznačen i u upisu o vjenčanju spomenutoga Antonova sina Petra, koji se vjenčao u biskupskoj kapeli u Makarskoj 20. lipnja 1808. Makarkom Marijom Kovačević Ivanovom.⁹

U već spominjanu tekstu o plemićkom rodu Vusio objavljenu na internetskoj stranici tvrdi se da se Anton doselio iz Bola na otoku Braču u Makarsku g. 1780. “službom (kancelar)”, što nam se čini vrlo upitnim. Na do-

Ritzler – Pirmin Seftin, *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi*, V, Patavii 1952., str. 292). Na putu za Nin duže se zadržao u Veneciji čekajući odobrenje mletačkih vlasti za preuzimanje službe. Osam dana nakon svečanog ustoličenja u Ninu pošao je, kaže Farlati, u Split posjetiti brata Franju, zapovjednika mletačkih lađa, tu se teško razbolio te već nakon nekoliko dana umro (Daniele Farlati, *Illyricum sacrum*, IV, Venetiis 1769., str. 235). Podaci o njegovoj smrti upisani su u splitsku maticu umrlih pod nadnevkom 20. 11. 1689. (DASp, Splitska matična knjiga umrlih Mk 33, f. 35r).

Više članova toga roda (dva Josipa i dva Vicka) pohađalo je u 18. st. i poč. 19. st. gimnaziju u splitskom sjemeništu (Mile Vidović, *Klasična gimnazija u splitskom sjemeništu 1700.-1717.*, u: 300. obljetnica splitskog sjemeništa i klasične gimnazije 1700.-2000., ur. Ivan Banić, Split 2000., str. 406).

⁶ “Die 2. Januarii 1780. – (...) Ego Mathaeus Ciobarnich, archipresbyter cathedralis ecclesiae S. Marci Macarensis, in eadem cathedrali et parochiali simul, Antonium Petri Vusio filium de loco Bol, liberum, (...) et Catharinam Jacobi Schiulla filiam de hac civitate interrogavi eorumque mutuo consensu habito per verba de praesenti matrimonio conjunxi praesentibus testibus notis chierico // Nicolao Rupcich de hac dioecesi et Joanne Carincich // de eodem loco Bol, nec non et aliis permultis” (Državni arhiv Zadar, Matična knjiga RV župe Makarska 1709.-1829., vjenčani g. 1780.).

⁷ Tu piše da je rođena “ex Antonio domini Petri Vusio nobilis Brachiensis filio et Catharina filia Jacobi Stullich ...” (Državni arhiv Zadar, Matična knjiga rođenih i vjenčanih župe Makarska 1709.-1829., kršteni g. 1780.).

⁸ Tu piše da je rođen “ex domino Antonio Vusio et Catharina Schiulich ...” (Državni arhiv Zadar, Matična knjiga R i V župe Makarska 1709.-1829., kršteni g. 1783.).

⁹ Riječ “dominus” navedena je tu dva puta, uz Petrovo ime i uz ime njegova oca Antona (Državni arhiv Zadar, Matična knjiga RV župe Makarska 1709.-1829., vjenčani g. 1808.).

kumentima se iz tih godina kao makarski civilni kancelar (*cancelliere preto-rile*) potpisuje Marko Anton Marinović, a kao biskupijski kancelar (*ad acta Curiae episcopalis Macarensis deputatus*) Giovanni Vincenzo Benevoli,¹⁰ no u spisima, koji su nam trenutno dostupni, Vusiju nema u tom smislu spomena, a čini se da nekih drugih javnih ureda u tom gradu, uz spomenute, tada nije bilo. Moguće je da je u uredu mletačkoga lokalnog predstavnika imao neku drugu službu, što je, ako je i bilo, moralo biti barem od g. 1779., jer Anton se u Makarskoj vjenčao Makarkom Katarinom već početkom g. 1780., što daje vjerojatnost pretpostavci da je tu boravio možda i više od godine prije toga. Vjenčao se posve mlad¹¹ te potom nastavio živjeti u Makarskoj, gdje su ostali i njegovi potomci, dijelom sve do sada. On, podrijetlom i rođenjem Boljanin, bio je, dakle, don Eugenu pradjed, a sin mu Petar Vusio, rođeni Makaranin, djed.

Josip Frane Vusio, sin Petrov, don Eugenov otac, rođen je 12. listopada 1815.,¹² u izvanredno teškim prilikama jer je malo prije toga epidemija kuge, posljednja u Dalmaciji, najteže poharala baš grad Makarsku. Počela je moriti 6. svibnja 1815., a prestala tek sljedećega 9. kolovoza. U tom je malom gradu pokosila 555 života, u četrdeset i dvjema obiteljima sve članove.¹³ Slijedilo je temeljito raskuživanje ulica i kuća, pri čemu su neke i spaljene. Josip se rodio jedva koji tjedan nakon dovršenja tih radnji. Imao je još dva brata i tri sestre.¹⁴ Vjenčao se u makarskoj konkatedralnoj i župnoj cr-

¹⁰ Tako npr. u dokumentaciji iz tih godina koja je sačuvana u arhivu bivše Makarske biskupije (Nadbiskupski arhiv Split, M 108, f. 3r i 30v).

¹¹ U stanju duša župe Makarska iz g. 1802. navedeno je da je u dobi od 40 godina, a žena mu Katarina u 42. Živjeli su tada u vlastitoj kući (*in aedibus propriis*) sa sinom Petrom i kćeri Magdalenom, kojima su za životnu dob navedene godine 17 i 16 (Nadbiskupski arhiv u Splitu, M. 113, Stanja duša župa u Makarskom primorju, pod Makarska, str. 17), što je za njih dvoje, u usporedbi s matičnim upisima, samo približno točno. Slična se približnost mora pretpostaviti, dakako, i za navedenu dob njihovih roditelja.

¹² U matičnom upisu stoji da je on sin "gospodina Petra Vusija, sina pokojnih Antona Vusija i Katarine Ščulić, i gospođe Marije, kćeri Ivana Kovačevića i pokojne Vicence Aquila" (*ex domino Petro Vusio filio defunctorum Antonii Vusio et Catharinae Sciulich et ex domina Maria filia Joannis Covacevich et defunctae Vicentiae Aquila*). Kum je bio Bečanin Ivan Hoche, tadašnji nadstojnik opskrbe za vojničku posadu (Državni arhiv Zadar, Matična knjiga R i V župe Makarska 1709.-1829., kršteni g. 1815., f. 288r). Napominjemo da je tu prije imena djeda i bake riječ *defunctorum*, tj. "pokojni". Djed je Anton umro 27. II. 1812. (Matična knjiga umrlih župe Makarska 1709.-1829., f. 159r), a točan nadnevak smrti bake Katarine nije poznat.

¹³ Luigi Cesar Pavišić, *Uspomena povistna o kugi makarskoj god. 1815.*, Beč 1851., str. 32.

¹⁴ Josipov je otac Petar umro kao udovac 31. V. 1861. u Omišu, gdje je tada bio nastanjen (DASp, Matična knjiga umrlih župe Omiš 1850.-1874., g. 1861. pod red. br. 9), a točan nadnevak smrti majke Marije nismo uspjeli pronaći. Njihov prvi sin Anton umro je 5. XI. 1815. kao dvogodišnje dijete (Državni arhiv Zadar, Matična knjiga umrlih župe Makarska 1709.-1829., f. 167v). Kćeri

kvi sv. Marka 26. studenoga 1849. Jelenom Pasko Leonardovom, koja je rođena u istom gradu 26. veljače 1826., a umro u Zadru 25. rujna 1897.¹⁵ Od rane mladosti radio je kao zlatar, što mu u tako malome mjestu nije donosilo veću zaradu. Stoga je, da poboljša materijalne prilike svoje tek osnovane obitelji, primao u vlastitu kuću razne državne službenike na stan i hranu.¹⁶

Roditelji su Josip i Jelena svom prvorodencu, koji je rođen 2. listopada 1850., a kršten sljedećega 8. listopada, dali imena *Eugen Klement*,¹⁷ a imali su potom još osmero djece, četiri sina i četiri kćeri, od kojih su, uz Eugena, odrasli još samo sin Narciso i kći Adelaide Marijeta, dok su ostali poumivali kao mala djeca.¹⁸ U Makarskoj je trajno živio samo Narciso. Toliku smrtnost djece u obitelji nije lako protumačiti jer njezine materijalne prilike, kako je već navedeno, ipak nisu bile posve loše. Osim toga, Makarska je tada imala liječnika, a postoji i svjedočanstvo da im je majka bila “žena stasita i krepka kao možda ni jedna druga mlada žena u Makarskoj”.¹⁹ Međutim, medicina tada za neke dječje bolesti nije, nažalost, imala rješenje.

Zanimljivo je da don Eugen svomu prvom imenu nije poslije dodavao kao drugo ono što ga je službeno dobio, Klement, nego *Marija*, a još zani-

su im bile: *Ivanica* (r. 1812., u. kao udovica Ivana Nikolića 19. 6. 1890. u Makarskoj), *Vica* (r. 8. IX. 1817., u. kao udovica Josipa Vicentinija 11. VII. 1887. u Makarskoj), *Mandica* (r. 1819., u. neudana 21. III. 1894. u Makarskoj). Najmlađe dijete, sin *Anton Ivan*, rođen 31. V. 1823., pohađao je školske godine 1846./47. učiteljski tečaj pri glavnoj osnovnoj školi u Splitu (NAS, S-M, Školski arhiv, C. r. Caposcuola elementare maggiore di Spalato, Prospetto generale 1846./47., red. br. 9). Ostali podaci o njegovu životu nisu nam bili dostupni.

¹⁵ DAZd, Matična knjiga vjenčanih župe Makarska 1825.-1852., g. 1849. r. br. 8. i DASp, Matična knjiga umrlih župe Makarska 1895.-1905., g. 1897., bilješka bez red. broja).

¹⁶ Sve je to naveo u molbi upućenoj 10. rujna 1854. splitsko-makarskom biskupu Piniju, kojom je za sve koji se hrane u njegovoj kući tražio oprost od obveze nemrsa, barem za slučajeve kad je propisan i subotom, jer riba je, kaže on, skupa, a i ne bude je ponekad (NAS, S-M Spisi g. 1854., br. 1334.).

¹⁷ U Matičnoj knjizi rođenih župe Sv. Marka Evanđelista u Makarskoj, vođenoj u ono doba na talijanskom kao službenom jeziku ondašnje austrijske uprave u Dalmaciji, upisan je kao *Vusio Eugenio Clemente*. Krsnim kumom bio mu je tadašnji makarski ljekarnik Antonio Pojani (NAS, S-M Parice rođenih župe Makarska g. 1850., r. br. 42.).

¹⁸ To su prema upisima u matične knjige rođenih i umrlih župe Makarska: *Marijeta Ana* (r. 22. 10. 1851., u. 28. 4. 1854.), *Pietro Biagio* (r. 28. 1. 1853., u. 2. 2. 1853.), *Adelaide Marietta* (r. 24. 3. 1854., u. ?), *Emilia Margerita* (r. 24. 5. 1855., u. 8. 9. 1857.), *Leta Antonia* (r. 18. 2. 1856., u. 22. 8. 1857.), *Pietro Antonio* (r. 1859., u. 2. 9. 1861.), *Antonio Demetrio Marco* (r. 20. 3. 1861., u. 21. 4. 1862.) i najmlađi *Narciso* (r. 3. 9. 1862., vjenčan Anticom Prettner 27. 8. 1892., umro u Makarskoj 17. 4. 1925.).

¹⁹ Izjava makarskoga župnika Čovića u dopisu, u kojem je, s obzirom na molbu da se toj obitelji udijeli oprost od crkvenih propisa o nemrsu, izrazio negativno mišljenje (NAS, S-M Spisi g. 1854., br. 1334., župnikovo pismo od 18. 9. 1854.).

mljivije da je ponekad za svoje prvo navodio hrvatsku prevedenicu *Blagorod* dodajući joj oznaku zavičaja *Makaranin*.²⁰

Školovanje

Školovanje je započeo kao šestogodišnji dječak 4. studenoga 1856. u Višoj osnovnoj školi u Makarskoj, jednoj od četiri takve škole s četirima razredima što su tada djelovale na području Splitsko-makarske biskupije, a iz kojih se moglo bez dodatnog učenja i polaganja ispita prijeći u gimnaziju (upravo su u to doba promijenile naziv od “viših” u “glavne”, a ostale su, “niže”, imale samo tri razreda). Četvrti je razred završio ljeti g. 1860. Bio je izvrstan učenik od početka do završetka.²¹

Svih osam gimnazijskih razreda završio je u Visokoj carsko-kraljevskoj gimnaziji u Splitu (klasična gimnazija) od 1860. do 1868. boraveći u splitskome Biskupskom sjemeništu, od 1862. kao stipendist. U toj je školi njegovo ponašanje uvijek ocjenjivano kao “potpuno sukladno propisima” (*pienamente conforme*), pozornost na nastavi najčešće kao “snažna” (*intensa*), a marljivost dobra. Uspjeh mu je na svim polugodištima većinom bio ocijenjen kao dobar (još su uvijek đacima pretežno davane ocjene dobar i odličan, odnosno na talijanskomu *prima* i *prima con eminenza*, rjeđe dovoljan i pohvalan ili označene nekim drugim izrazom). Odličnih je ocjena u nižim gimnazijskim razredima dobivao više, u višima rijetko, uglavnom iz talijanskoga jezika, ponekad iz zemljopisa i povijesti (jedan predmet). Na svršetku VII. razreda napisana mu je iz talijanskoga ocjena “izvrstan zbog velike ljubavi i znanja” (*distinto per molto amore e cognizione*), a na kraju VIII. ipak samo “pohvalno” (*lodevole*), što bi odgovaralo današnjemu vrlo dobar. Najčudnije je to što je iz vjeronauka, iako sjemeništarač, gotovo redovito imao samo ocjenu dovoljan.²² Pri tom treba napomenuti da se tada gimna-

²⁰ Tom je hrvatskom inačicom autorski potpisao neka svoje djela sastavljena na hrvatskom i na njemačkom, a jednom se javlja i u spisu bečkoga Ministarstva za bogoštovlje i nastavu (Verwaltungsarchiv u Beču, Neuer Cultus, Sig 49, Fsz. 358, spis br. 32374. od 28. VIII. 1917.).

²¹ NAS, S-M, Školski arhiv, Viša osnovna škola u Makarskoj, školski imenici iz g. 1857.-1860. Eugen je u I. razredu ocijenjen kao najbolji od svih (*Otenne accesit*), a u IV. je među odličašima bio treći po redu (*Otenne il terzo accessit*).

²² Državni arhiv Split, Klasična gimnazija, školski katalozi K-30 do K-36. Dokumentacija o maturanim ispitima polaganima tijekom godina 1867./'68. - 1886./'87. nalazi se u svežnju K-88. Za stipendiju se natjecao već po svršetku I. razreda g. 1861. (NAS, S-M, Spisi g. 1861., br. 1151.), a Biskupski mu ju je ordinarijat dodijelio od prihoda bivšega Oratorija Sv. Filipa Nerija u Splitu g. 1862. (NAS, S-M, Spisi g. 1862., br. 1301. i 1396).

zijaice ocjenjivalo vrlo strogo, stoga je i bilo vrlo malo odlikaša.²³ Vusio se nije podvrgao maturalnom ispitu jer u ono doba to nije bio uvjet za upis u više bogoslovne škole. Zanimljivo je da su njegov sudrug Anton Pavišić i on 1867. pokušali, s biskupovom preporukom, a vjerojatno i po njegovoj želji, dobiti od Ministarstva za bogoštovlje i nastavu dopuštenje za polaganje osmoga razreda odmah po završetku sedmoga te potom iste 1867. upisati bogosloviju, ali njihova je molba odbijena.²⁴

Svoj četverogodišnji bogoslovni studij započeo je u Centralnome bogoslovnom sjemeništu u Zadru početkom studenoga 1868., a dovršio ga početkom prosinca 1872. Tijekom prvih triju godina polagao je redovito sve ispite. Od tada mogućih dviju prolaznih ocjena: "prvi red" (*prima*) i "prvi red s odlikom" (*prima con eminenza*), on je u svojoj prvoj godini navedenu najbolju postigao iz hrvatskoga jezika i dvaju biblijskih kolegija, a spomenutu dobru iz hebrejskoga, staroslavenškoga i fundamentalnog bogoslovlja. U drugoj i trećoj godini onih najboljih nije imao.²⁵ Po završetku treće, na početku jesenskih praznika, posjetio je Trst, što se može smatrati ranim izrazom njegove želje za upoznavanjem gradova i krajeva izvan Dalmacije.²⁶

U neprilici se našao o prvom polugodištu svoje četvrte godine studija, ujedno završne. Prema tada novom austrijskom zakonu o obvezatnoj vojničkoj službi donesenu 1870. od te su obveze bili oslobođeni samo studenti do završetka studija i svećenici. Eugen je, po crkvenim zakonima, za primanje svećeničkoga reda morao navršiti 24. godinu života, a uz mogući oprost iz Rima biti u dobi od najmanje 22 godine. Međutim, u slučaju da je u redovitom ispitnom roku ljeti 1872. položio završne ispite, on bi, stoga što je rođen 2. listopada 1850., na ređenje morao čekati najmanje nekoliko mje-

²³ U njegovu razredu uspjehom se najviše isticao Anton Pavišić, sin splitskoga stolara Ivana, koji je od prvoga do osmoga razreda gotovo iz svih predmeta imao odlične ocjene, ali ne i na vrlo strogom maturalnom ispitu. Kao mladi svećenik nastavio je viši bogoslovni studij u Beču, gdje je doktorirao. Po povratku u Split neko je vrijeme bio tajnik i kancelar biskupa Kalogjere, a potom stupio u Družbu Isusovu te došao na glas u Italiji i šire po svojim konferencijama i objavljenim djelima u časopisu *La civiltà cattolica* i samostalno, osobito onima posvećenima socijalnim pitanjima (v. nekrolog pod naslovom *Pavišić o. Antun D. I.*, List Biskupije splitske i makarske, br. 12. g. 1913., str. 97-98).

²⁴ NAS, S-M, Poz. 10, sveščić 3, spis pod br. prot. 1516/67. i Spisi g. 1867. br. 1772. i 2101. Biskup je u svojoj preporuci naglasio potrebu da Splitsko-makarska biskupija što prije dobije veći broj svećenika jer su mnoge župe bez župnika, a bogoslova je malo, pa je potrebno što prije pripremiti veći broj mladih svećenika.

²⁵ Usp. kataloge javnih ispita održanih tijekom njegova studija u: NAS, S-M, Centralno bogoslovno sjemenište, Katalozi, sv. VI. ak. god. 1868./'69. i VII. ak. god. 1869./'70.-1871./'72.

²⁶ NAS, S-M, Spisi g. 1871. br. 1911., 1843. i 1844.

seci. U međuvremenu bi bio pozvan u vojsku kao i svaki drugi obveznik, čime bi njegovo skoro ređenje postalo upitnim. Stoga je početkom drugoga polugodišta, pozivajući se na pogoršano zdravstveno stanje, prestao pohađati predavanja te dobio odobrenje za oporavak kod svojih u Makarskoj na neodređeno vrijeme. U molbi što ju je 19. ožujka 1872. iz Makarske uputio splitsko-makarskomu biskupu iznio je svoj gore opisani nezgodan položaj te ga zamolio da mu iz Rima ishodi potrebni oprost od nedostatka propisane dobi za ređenje, koji bi mu omogućio da bude zaređen najradije na svoj 22. rođendan.²⁷ Pismom od sljedećega 31. ožujka zamolio ga je neka mu odredi nekoga od članova zbornoga kaptola u Makarskoj, koji bi mu pomagao u svladavanju gradiva iz crkvenoga prava i osobito iz pastoralne teologije, kako bi te predmete mogao, čim dobije već spomenuti oprost, uspješno položiti u Zadru. Biskup mu je za voditelja u tom dijelu studija odredio kanonika Josipa Bezića.²⁸ Spomenuta dva preostala ispita položio je 4. i 5. prosinca 1872.²⁹

Prva svećenička služba u Splitsko-makarskoj biskupiji – podžupnik Donjega Sela i poslužitelj Maslinice na otoku Šolti (1873. - 1880.)

Vusio je za svećenika Splitsko-makarske biskupije zaređen u Makarskoj 9. veljače 1873.³⁰ Nakon toga se u rodnom gradu pripremao za poseban ispit propisan za svećenike prije dobivanja ispovjedničkih ovlasti. Položio ga je pred biskupijskim povjerenstvom u Makarskoj 17. srpnja 1873.³¹ U međuvremenu ga je austro-ugarsko Ratno ministarstvo imenovalo rezervnim vojničkim kapelanom (3. IV. 1873.).³² Očekujući stalnu crkvenu službu u Splitsko-makarskoj biskupiji, za koju je školovan i zaređen, u makarskoj je konkatedralnoj crkvi Sv. Marka zamjenjivao, bez posebnog imenovanja,

²⁷ Istinitost te Vusijeve nezgode s obzirom na opasnost da bude pozvan u vojsku i legalan način na koji se ona mogla izbjeći potvrdio je i Grgur Rajčević, tadašnji rektor Centralnoga bogoslovnog sjemeništa, kasniji zadarski nadbiskup. Molba i rektorovo mišljenje nalaze se u: NAS, S-M, Spisi g. 1872. br. 679.

²⁸ NAS, S-M Spisi g. 1872. br. 746.

²⁹ NAS, S-M, Centralno bogoslovno sjemenište, sv. VII., ak. god. 1872./'73.

³⁰ Sve više kleričke službe i redove primio je u Makarskoj. Podijelio mu ih je pomoćni splitsko-makarski biskup Kazimir Forlani: subđakonski i đakonski 29. XII. 1872. i 5. I. 1873. (NAS, S-M, Poz. 123.a., god. 1873. spis br. 54.), a svećenički 9. II. 1873. (NAS, S-M, Poz. 123.a., god. 1873. spis br. 555.), nakon što je početkom veljače 1873. iz Rima stigao oprost od nenavršene dobi propisane za svećeničko ređenje (NAS, S-M, Protokol g. 1873. br. 337.).

³¹ NAS, S-M, Spisi g. 1873. br. 1464.

³² NAS, S-M, Spisi g. 1873. br. 946.

neke svećenike koje je biskup uzeo za suradnike u vizitaciji seoskih župa, što je trajalo od svibnja do kolovoza te godine.³³

Upravu podžupe³⁴ Donje Selo i posluživanje župne ispostave Maslinica na otoku Šolti preuzeo je 31. kolovoza 1873.³⁵ U toj je službi ostao do konca siječnja 1880.³⁶ Dočekale su ga ondje razne neprilike. Jedna od glavnih bila je u tome što je njegov prethodnik don Ivan Miličić bio u sukobu s dijelom župljana, a drugi ga je dio podupirao. Među onima koje je Miličićeva nagla smjena ozlovoljila bio je i knez Petar Alberti. On se, osim toga, kao nosilac patronatskog prava nad masliničkom crkvom Sv. Nikole osjećao povrijeđen time što o promjeni svećenika nije bio napose službeno obaviješten. Zbog toga don Eugenu nije dopustio u spomenutoj crkvi služiti misu. Osim toga, župna je kuća u Donjem Selu bila stara, u lošu stanju i tijesna, uz to bez čatr-nje, a na otoku Šolti nema izvora, pa je nedostatak pitke vode u ljetnim mjesecima svima stvarao velike neprilike. Novi je župni upravitelj već 1. rujna 1873. o svemu tome izvijestio Biskupski ordinarijat te zatražio odgovarajuća rješenja.³⁷ Spomenuti se Petar Alberti zadovoljio naknadnim primitkom službene obavijesti, pa mladom Vusiju više nije priječio službu u masliničkoj crkvi,³⁸ a on se s mladenačkim poletom prihvatio svoga posla. Uporno je nastojao oko duhovne obnove svojih župljana i materijalne župnih zgrada. Uz to je gotovo cijelo vrijeme svoje službe na Šolti vodio pomoćnu pučku školu u Donjem selu kao njezin učitelj i vjeroučitelj³⁹ te svim silama poticao gospodarski napredak spomenutih sela i cijelog otoka, o čemu će biti govora napose.

Ne raspoložemo konkretnim podacima o uspjehu Vusijeva djelovanja na čisto vjerskom i duhovnom polju jer odavno nema živih svjedoka koji bi ih mogli pružiti, a u pisanim vrelima općenito ih bude samo u izvanrednim slučajevima. Ostvarenja materijalne naravi ostavila su trag u zapisniku

³³ NAS, S-M, Spisi g. 1873. br. 1946.

³⁴ "Podžupa" je ondašnja hrvatska inačica latinskoga službenog naziva "cappellania curata", a značila je ustvari samostalnu dušobrižničku postaju koja je formalno ovisna o nekoj većoj župi, a tzv. Organskim dekretom iz g. 1849. pravo punopravne župe bilo je priznato samo većim župnim zajednicama.

³⁵ NAS, S-M, Spisi g. 1873. br. 1674.

³⁶ NAS, S-M, Poz. 347/3., g. 1880. pod *Villa inferiore* (Donje Selo).

³⁷ NAS, S-M, Spisi g. 1873. br. 1676.

³⁸ NAS, S-M, Spisi g. 1873. br. 1793.

³⁹ Podatke o njegovu djelovanju u toj školi donose biskupijski godišnjaci iz tih godina (*Schematismo della Diocesi di Spalato e Macarsca per l'anno 1874.*, Spalato 1874.; *Stato del clero e popolo della Diocesi di Spalato e Macarsca ...*, Spalato 1875. i sljedeći, u svakomu od njih pod *Vicedecanato di Solta, Villa Inferiore*).

o primopredaji župe njegovu nasljedniku, sastavljenu 1. veljače 1880., i u nj uklopljenu inventaru. Odatle doznajemo da je 1875. sastavio novu anagrafsku knjigu, tzv. stanje duša, pobrinuo se 1878. da se dvjema starim sobama u župnoj kući doda nova te sagradi kuhinja, da joj se uredi dvorište te u njemu zasade dva limuna (1875.), da se župna kuća izvana ožbuka, a u njoj, na prvom katu, promijene dotrajali podovi i troja sobna vrata. Osim toga, osigurao je da župniku bude priznato pravo na jedan kabao vode dnevno iz obližnje čatrnje u vlasništvu župnoga crkovinarstva, što ju je on g. 1878. dao sagraditi te za to od cara isposlovaao određena sredstva. Za područnu crkvu Sv. Jele nabavio je 1876. slike postaja križnog puta. Župna je crkva Sv. Martina g. 1875. izvana ožbukana, a za nju su 1877. i 1878. nabavljeni novi kipovi sv. Martina i sv. Vicenca, kupovano ponešto novoga bogoslužnog ruha za svećenika i ministrante i drugog pribora, a za Maslinicu je 1879. sastavio odbor koji je imao prikupljati sredstva za gradnju nove crkve, čime bi se izbjeglo buduća uplitanja nosilaca patronatskog prava u crkvene prilike.⁴⁰

Na službi u rodnom gradu i kraju od 1880. do 1883. u ozračju političkih previranja, stranačkih suprotstavljanja i izbornih nadmetanja

Vusio je nakon premještaja u rodni grad Makarsku najprije vršio službe koralnoga vikara, župnoga pomoćnika, nedjeljnog propovjednika i obredničara tamošnje konkatedralne i župne crkve Sv. Marka Evanđelista,⁴¹ i to redovito od 7. veljače 1880.⁴² do 1. rujna 1881., kad je preuzeo službu poslužitelja obližnje župe Makar-Kotišina.⁴³ U toj drugoj službi, formalno dodatnoj, ali ustvari glavnoj, ostao je do 6. travnja 1883.⁴⁴

Njegovo svećeničko djelovanje u domaćoj sredini, a u ozračju tadašnjih političkih previranja i međustranačkih sukoba, brzo se pokazalo vrlo osjetljivim i otežanim. Gradska i kotarska uprava bile su u narodnjačkim rukama već duže od desetljeća,⁴⁵ ali autonomaši se nisu mirili s gubitkom dota-

⁴⁰ NAS, S-M, Poz. 347/3., g. 1880., pod *Villa Inferiore* (Donje Selo), 1-3.

⁴¹ "Obredničar" je ondašnji hrvatski izraz za svećenika koji vodi brigu o točnom obavljanju svečanog bogoslužja u određenoj biskupskoj crkvi.

⁴² NAS, S-M, Protokol g. 1880. br. 368, 747 i *Stato del clero e popolo della Diocesi di Spalato e Macarsca* ..., Spalato 1880., str. 12. Obredničarom je imenovan odlukom makarskoga Generalnog vikarijata od 21. III. 1880. (NAS, S-M, Spisi generalnog vikarijata u Makarskoj, br. 182.).

⁴³ NAS, S-M, Poz. 347/3, g. 1881., zapisnik o primopredaji pod Makar-Kotišina (spis br. 1907.).

⁴⁴ NAS, S-M, Poz. 347/3, g. 1883. pod Makar-Kotišina, zapisnik o primopredaji (spis br. 934.).

⁴⁵ Usp. Stijepo Obad, Makarsko primorje u Pavlinovićevo doba, u: *Pavlinović u politici i književnosti*, ur. Nikša Stančić, Zagreb /1990./, str. 58, Velimir Urlić, Načelnici općine Makarska od 1865.-1941.

dašnjega društvenog i političkog utjecaja. Oštra suprotstavljanja bila su gotovo svakodnevna pojava. U tako napetom stanju teško je bilo koji svećenik mogao ostati sasvim po strani, pogotovo ako je bio domaći sin.

Od don Eugenova povratka u Makarsku pomno se pratilo koje bi značenje mogao imati svaki njegov javni nastup i izgovorena riječ. Njegova pretjerana samouvjerenost, još uvijek mladenačka, i prirođena naglost nerijetko su ga, kad se radilo o suprotstavljanju političkim programima i potezima, njemu neprihvatljivim, navodile na nesmotrenost u ponašanju i govoru. Pripadao je na samom početku, po svemu sudeći, narodnjacima, a potom se priklonio malobrojnom krugu onih Makarana koji su se svrstavali u kategoriju "slavodalmatinaca" politički odanih Monarhiji (*slavodalmati austriaci*), među kojima se na pokrajinskoj razini najviše isticao ugledni svećenik Luigi Cesare Pavišić (1823. - 1905.), a u Makarskoj tadašnji pomoćni biskup i generalni vikar Stjepan Benedikt Pavlović Lučić (1825. - 1905.).

Svojevrсна napetost između mladoga don Eugena i makarskih narodnjaka počela se javljati odmah po njegovu preuzimanju spomenutih služba u gradu. Bila je najprije povezana s njegovim dodatnim zaduženjem da te 1880. godine u konkatedrali drži niz korizmenih propovijedi na hrvatskom jeziku.⁴⁶ Neki su Makarani pokušali preko blagajnika župnoga vijeća Nonkovića dobiti privolu Biskupskoga ordinarijata u Splitu na prijedlog da barem jedna propovijed tjedno bude još i na talijanskom jeziku, s čime je Vusio bio suglasan. Međutim, općinska se uprava tomu odlučno usprotivila, pa je iz Splita stigla naredba neka se s obzirom na upotrebu jezika ne unese nikakve promjene.⁴⁷ Sve je, čini se, teklo u redu do Vusijeve propovijedi održane na Veliki petak, koja je ozlovoljila predstavnike mjesnih vlasti jer su zaključili da su se neke u njoj iznesene aluzije na njih odnosile.

Do velikih je napetosti došlo početkom proljeća sljedeće godine. Isti su mu predstavnici općinskih vlasti zamjerili što im je te godine u konkatedralnoj i župnoj crkvi prije i za svečane uskrsne mise kao obredničar uskratio, po njihovu sudu zlonamjerno, neke do tada na taj blagdan uobičajene počasti. Na to su se žalili u pismu upućenu 20. travnja 1881. splitsko-makarskom biskupu Kalogjeri.⁴⁸ U drugom pismu koje su već sutradan uputili na istu adresu optužili su ga za javne napade uvredljivim riječima, čak i za navodne prijetnje tvornim napadom na neimenovanoga "svećeničkog do-

godine, *Makarsko primorje*, br. 3, Makarska 1997., str. 48-49.

⁴⁶ NAS, S-M, Poz. 151, g. 1880. br. 211.

⁴⁷ NAS-SM, Protokol g. 1880. brojevi 372, 414 i 461.

⁴⁸ NAS-SM, Spisi, pismo od 20. IV. 1881. uklopljeno u br. 1118. iz g. 1882.

stojanstvenika” i uvrede nanesene nekim drugim makarskim svećenicima.⁴⁹ U isto je vrijeme don Mihovil Pavlinović preko spomenutoga generalnog vikara i pomoćnog biskupa tražio od mladoga Vusija ispriku za uvredu nanesenu njemu osobno u crkvenom prostoru.⁵⁰ Slično je postupio i makarski narodnjak Antun Dejan opisujući verbalni napad što ga je doživio od Vusija zbog svoga dopisa iz Makarske objavljena tih dana u Narodnom listu, i to pred ljudima na trgu. Vusio je, kaže Dejan, vrlo ružno grdio njega, Pavlinovića i Općinu te vičući tvrdio da je taj porugljivi tekst sastavio Pavlinović, a Dejan mu samo “prodao svoj potpis”.⁵¹ U slučaju spomenutoga Pavlinovića zahtjeva biskup se Pavlović Lučić, nakon Vusijeva pisanog očitovanja i dodatne Pavlinovićeve pisane izjave, smatrao dužnim ukoriti uvreditelja službeno izdanom odlukom.⁵² U pozadini svih tih napetosti, bilo je, čini se, to što je prije toga Vusio sa skupinom istomišljenika otkazao članstvo u Hrvatskoj čitaonici.

Nakon toga ljeti je g. 1881. zatražio i dobio službu poslužitelja župe Makar-Kotišina. Vršio ju je, kako je već navedeno, malo dulje od godine dana i sedam mjeseci, zadržavajući i dalje naslove koralnoga vikara i župnoga pomoćnika u Makarskoj.⁵³ Možda je tako postupio po savjetu spomenutoga biskupa, koji mu je s obzirom na političke nazore bio više-manje blizak, ne bi li njegovim privremenim i djelomičnim povlačenjem iz grada došlo barem donekle do smirenja napetosti stvorenih oko njega. Međutim, tim se ustvari nije ništa u bitnom promijenilo jer su spomenuta dva sela toliko blizu gradu da je on i dalje ostao živo nazočan na prijašnjem poprištu političke borbe, s tim da je ono od tada bilo i nešto malo šire.

⁴⁹ Ondje, pismo od 22. IV. 1881. uklopljeno u br. 1118. iz g. 1882.

⁵⁰ NAS-SM, Generalni vikarijat u Makarskoj, Spisi g. 1881., br. 240.

⁵¹ NAS-SM, Generalni vikarijat u Makarskoj, Spisi g. 1881., br. 245. Dejanov je dopis zaista vrlo grub napad na Vusija, čije ime nije naveo, ali je svima u Makarskoj bilo jasno da se radi o njemu. On je tu prikazan, među ostalim, kao prevrtljivac, koji je “autonomaše varao, Hrvatom se zvao ..., nekorištenog se hrvatstva odrekao” (*Narodni list*, 20, 16. IV. 1881., br. 30., str. 3 u rubrici “Priopćeno”).

⁵² NAS-SM, Generalni vikarijat u Makarskoj, Spisi g. 1881., br. 307., 308. i 316.

⁵³ U biskupijskim godišnjacima za 1882.-1883. navedena je ta nova služba (*Makar-Kotišina ... cura interim commisa est Rev. D. Eugenio M. Vusio*), ali i one prijašnje u konkatedrali i župi Sv. Marka (*Status personalis et localis Dioecesis Spalatensis et Makarskensis pro anno Domini 1883*, Spalati 1883., str. 17 i 37).

Od uzbune oko ishoda natječaja za makarskog kanonika do odlaska iz zavičaja i Splitsko-makarske biskupije

Po svemu se može zaključiti da je mladi svećenik Vusio g. 1880. sa zadovoljstvom zamijenio župničku službu na otoku Šolti za niže crkvene službe u Makarskoj, u kojoj je rođen i odrastao, u kojoj su živjeli njegovi najbliži na čelu s već ostarjelim ocem. Marljiv i poduzetan, s pravom se mogao nadati da će s vremenom dobiti neku višu službu u rodnom kraju, crkvenu ili prosvjetnu, u kojoj će svoje prirodne sposobnosti dalje razvijati.

U tom je smjeru 13. veljače 1881. zatražio dopuštenje svojih crkvenih poglavara da se smije natjecati za službu kotarskoga školskog nadzornika u Makarskoj, koja je dotada gotovo redovito bila povjeravana nekomu iz svećeničkih redova. Biskupski ordinarijat mu je to dopustio potvrđujući ujedno da on već drugu godinu zaredom privatno poučava više dječaka u predmetima prvih četiriju gimnazijskih razreda pripremajući ih za odgovarajuće ispite te da je s posebnim dopuštenjem bečkoga Ministarstva na Šolti tijekom četiriju godina držao večernju poljodjelsku školu za odrasle, a uz to u šoltanskome Donjem Selu šest godina bio učiteljem pučke pomoćne škole.⁵⁴

U tom pokušaju nije uspio vjerojatno najviše zbog toga što su mu, iz već navedenih razloga, bile nesklone kotarske vlasti, kao i općinske, a bez njihove suglasnosti i potpore teško da je mogao biti izabran. Taj ga neuspjeh vjerojatno nije previše pogodio, ali u sljedećim su godinama, 1883. i 1884., prilike po nj pošle vrlo lošim smjerom na više razina. U tijeku je tada bilo žestoko nadmetanje dvojice kandidata iz Makarske za zastupničko mjesto u Dalmatinskom saboru, narodnjačkoga Kažimira Ljubića i izvanstranačkoga, već spominjanoga pomoćnog biskupa Pavlovića Lučića, čiju su kandidaturu podupirali makarski autonomaši.⁵⁵ Na žestokom udaru makarskih narodnjaka tada nije bio samo njima suparnički kandidat nego i don Eugen kao jedan od rijetkih makarskih svećenika njemu privrženih, koji je, štoviše, imao vodeću ulogu u njegovoj predizbornoj promidžbi.⁵⁶

⁵⁴ NAS, S-M, Spisi, g. 1881. br. 441. Ordinarijat se, međutim, nije složio prije toga s prijedlogom uprave makarske osnovne škole da Vusio preuzme suplenturu bolesnog učitelja II. razreda. Odgovorio je 19. IV. 1880. da bi se to kosilo s vršenjem njegovih crkvenih obveza (NAS, S-M, Protokol g. 1880., br. 911.). Natjecanja svećenika za redovite prosvjetne službe, naprotiv, prema tadašnjim uredbama nije smio priječiti.

⁵⁵ O toj kandidaturi v. Obad, Makarsko primorje, str. 58.

⁵⁶ To tvrdi don Šimun Anđelinović u pismu upućenu 4. rujna 1883. biskupu Kalogjeri (NAS, S-M, Poz. 309, f. 64v).

Otprilike u isto vrijeme odvio se Vusijev neuspjeli pokušaj da dobije kanoničko mjesto u tamošnjem konkatedralnom kaptolu, čiji ga je negativni ishod naprosto izbacio iz kolotečine te doveo u gotovo otvoreni sukob s dijecezanskim biskupom Markom Kalogjerom. Natječaj je za tada raspoloživi kanonikat otvoren 11. svibnja 1882.⁵⁷ On je, iako jedan u nizu od sedmoricе natjecatelja, smatrao da mu je taj ugledni položaj unaprijed osiguran jer da ga je zaslužio prije svega svojim vrlo ozbiljnim i višegodišnjim radom na prikupljanju dokumentacije i sastavljanju službenog teksta pozicije za pokretanje postupka o proglašenju blaženim i svetim makarskoga biskupa Nikole Bijankovića (1645. - 1730.) u Rimu. Biskup mu je Kalogjera za taj trud prigodom zaključenja spomenutoga postupka izdao službenu pohvalnicu u pisanom obliku te usput rekao da je zavrijedio postati makarskim kanonikom, što je on shvatio kao obećanje.⁵⁸ Međutim, to mu se nije ni moglo obećati. Prema tadašnjim uredbama propisana je tablica s podacima svih natjecatelja: osobnim, o školovanju, dotadašnjim službama i stečenim zaslugama, po svršetku natjecajnog roka slana Dalmatinskom namjesništvu u Zadar, koje ju je, uz svoje popratno mišljenje, prosljeđivalo Ministarstvu bogoštovlja u Beč, a odluku je donosio car. S obzirom na to da je Vusio bio najmlađi od svih natjecatelja i s najmanje godina službe, razumljivo je da nije uvršten u tzv. ternu, dodatnu tablicu sastavljenu u Splitu, u kojoj su bila imena trojice s ostvarenim najboljim uvjetima. U nju je na prvo mjesto stavljen te poslije bio imenovan don Ante Žuvela, kojemu je po uspjehu postizanu tijekom školovanja i u dotadašnjim službama to mjesto i pripadalo.⁵⁹ Jedinom nezgodnom okolnošću mogao je netko smatrati činjenicu da je Žuvela rođen u istomu mjestu u kojem i biskup Kalogjera.

⁵⁷ NAS, S-M, Poz. 209, sveščić za g. 1882./1883., spis broj 1205. Vusijeva je molba datirana 16. V. 1882. (ondje, Protokol. br. 1317.).

⁵⁸ To obećanje, navodno javno izrečeno, spominje s negodovanjem u pismu poslanu neimenovanom splitskom kanoniku početkom g. 1883., kad se očekivala skora odluka i proćulo da veće izglede ima natjecatelj Žuvela (NAS, S-M, Poz. 309, f. 1v).

⁵⁹ Rođen je g. 1836. u Blatu na Korčuli, gdje je završio osnovnu školu, nižu gimnaziju u Dubrovniku, a višu i filozofsko-teološki studij s izvrsnim uspjehom na franjevačkim školama u Peruggi i u Rimu. Kao osposobljeni profesor predavao je logiku, racionalnu filozofiju i etiku na franjevačkom višem učilištu u Kopru od 1. XI. 1860. do 31. X. 1863. Potom je svećenički djelovao kao župni pomoćnik u rodnoj župi, a od 1868. u župama Splitsko-makarske biskupije Podgrađu, Grabu, Makarskoj i napokon od g. 1877. kao stalni župnik u Podgori, ukupno 17 godina i 7 mjeseci. Niz korizmenih propovijedi održao je četiri puta u Makarskoj i jednom u Trogiru (NAS, S-M Poz. 209, god. 1882./83., natjecajna tablica pod br. 7; ondje, Životopisi članova Makarskoga kaptola, rukopis iz oko g. 1890.).

Osim toga što po učenosti i dotadašnjim službama nije bio ni blizu Žuveli,⁶⁰ Vusio je u nepovoljnijem položaju bio i zbog prethodnih optužaba za stvaranje sukoba i grubo vrijeđanje protivnika, zbog čega je, kako je već navedeno, s crkvene strane bio i službeno ukoren. Pomoćni je biskup Pavlović tom nedostatku svoga privrženika nastojao doskočiti tako što je u posvjedočenju izdanu njemu u prilog nakon otvaranja spomenutog natječaja tvrdio da on više nije onakav kakav je bio prošle godine (*Il Vusio d'un anno fa non è a confondersi col Vusio d'oggi*), kad je njegovo ponašanje u sukobima s protivnicima zasluživalo opravdane prigovore jer je “na silu išao silom, vrijeđan, vrijeđao”, a sad se popravio, premda je i sada “jasan i otvoren oporbenjak prema općinskoj upravi” (*è uno spiegato, aperto oppositore all'indirizzo della locale Amministrazione comunale*), ali “ne povrjeđuje osobe” (*non lede le persone*). Ako tko drži da ga je povrijedio, nastavlja Pavlović, neka ga tuži sudu, ali nipošto ne može biti opravdano nastojanje “da ga se uništi te pretvori u prah samo stoga što je neugodan” (*distuggere, polverizzare perché unicamente incomodo*).⁶¹

Za ishod toga natječaja doznalo se znatno prije službenog proglašenja (6. VI. 1883.) i svečanog ustoličenja novoga kanonika Žuvele (30. VI. 1883.).⁶² Na prvu vijest o tome Vusio nije mogao zatomiti svoje veliko razočaranje. Njemu je dano do znanja da više ne može ostati u Makarskoj. Već je 23. veljače 1883. pisao neimenovanom kanoniku u Splitu da mu je neprihvatljiva mogućnost povratka u župu Donje Selo, a isto tako odlaska u župu Zagvozd, što mu se tada nudilo, pozivajući se još uvijek na navodno biskupovo obećanje.⁶³ Njegova je majka u njegovo ime, a nedvojbeno u skladu s trenutnim njegovim raspoloženjem, zacijelo uz izričitu suglasnost, zatražila od biskupa, posredovanjem splitskoga kanonika Vuškovića, da mu se izda otpusnica za prelazak u neku drugu biskupiju, što mu je 19. ožujka 1883. i

⁶⁰ Vusio je tijekom školovanja postizao osrednji uspjeh, u vrijeme zaključenja natječaja tek je bio navršio 32. godinu svoga života, a u službi bio samo nešto više od 7 godina (NAS, S-M Poz. 209, god. 1882./83., natječajna tablica pod br. 7; DAZd, Spisi Registrature Namjesništva, 1883., svežanj 3058, fasc. IV.c., br. 7433.).

⁶¹ To je posvjedočenje datirano u Makarskoj 16. V. 1882. (NAS, S-M, Spisi g. 1882., pod br. 1118). Vusijeva molba upućena Biskupskom ordinarijatu 5. I. 1883., da odluka iz g. 1881. o njemu danu ukoru zbog uvrede nanese Pavlinoviću bude povučena (NAS, S-M Protokol g. 1883. br. 54. i 125.) povezana je također s natječajem, u kojemu bi taj ukor za Vusija kao natjecatelja imao negativan učinak.

⁶² NAS, S-M, Poz. 209, sveščić za g. 1882./1883., spis brojevi 1382./83. i 1601./ 83.

⁶³ NAS, S-M, Poz. 309, f. 1r-2r.

poslano.⁶⁴ On ju je brzo vratio natrag s obrazloženjem da ju nije tražio.⁶⁵ U međuvremenu je razriješen od svih dotadašnjih crkvenih služba u Makarskoj i u obližnjoj župi Makar-Kotišina te imenovan upraviteljem župe Opuzen (6. travnja 1883.).⁶⁶ Zbog nemogućnosti izvršenja odluke o promjeni župnika u Opuzenu,⁶⁷ on je 22. ožujka 1883. imenovan upraviteljem župe Muć Donji, što nije odbio, ali je javio u Split da izvršenje mora znatno odgoditi zbog bolesti. Iz Biskupskog je ordinarijata na to odgovoreno neka ostane na raspolaganju za neku drugu službu.⁶⁸ To mu rješenje nipošto nije odgovaralo jer je ostao bez redovitih primanja.

Njegovo je neraspoloženje takvim razvojem događaja brzo doseglo vrhunac. U pismu poslanu Biskupskom ordinarijatu 11. travnja 1883. prosvjedovao je protiv širenja glasina da je on autor napada na biskupa Kalogjeru objavljena u listu "Sloboda".⁶⁹ Međutim, biskupu su od sredine sljedećega mjeseca lipnja stizala izvješća o tome kako ga Vusio u Makarskoj javno i žestoko grdi i napada kojekakvim riječima.⁷⁰ O takvu je Vusijevu ponašanju posvjedočio i općinski načelnik Vuković 22. VII. 1883. u pismu naslovljenu na makarskoga župnika don Ivana Baškovića. Naveo je Vusijeve riječi što ih je navodno pred njim izrekao te naglasio: "Začudno je svakomu da ovo postupanje Vusia njemu pretpostavljene osobe trpe."⁷¹

Napokon je biskup, smatrajući da glas o tome proširen u makarskoj javnosti nije spojiv s daljnjom mogućnošću njegova bilo kojega svećeničkog djelovanja u toj sredini, 4. kolovoza 1883. izdao odluku kojom mu zabranjuje vršenje svećeničkih čina u gradskoj i okolnim župama.⁷² On je, pogođen tom kaznom, iznenada i bez potrebnog dopuštenja 10. kolovoza otputovao u Rim, u kojemu je pred sudištima Svete Stolice pokušao osporiti biskupo-

⁶⁴ NAS, S-M, Poz. 309, f. 5r-6r.

⁶⁵ NAS, S-M, Poz. 309, f. 11r-12r.

⁶⁶ NAS, S-M, Poz. 13A, sveščić za g. 1883., br. 625. i 749.; Poz. 347/3, g. 1883. pod Makar-Kotišina, zapisnik o primopredaji (spis br. 934.).

⁶⁷ NAS, S-M, Poz. 9B, f. 20rv.

⁶⁸ NAS, S-M, Spisi g. 1883., br. 869 i 873; ondje, Poz. 9B, f. 39r.; ondje, Generalni vikarijat Makarska, Spisi g. 1883., br. 227.

⁶⁹ NAS, S-M, Poz. 309, f. 11r-12r. Makarski je župnik Bašković u pismu od 27. VII. 1883. izrazio uvjerenje da je Vusio zaista "neizravni autor" toga i drugih napisa protiv biskupa Kalogjere objavljenih u tim novinama (ondje, f. 54r).

⁷⁰ NAS, S-M, Poz. 309, f. 15r, 50r-55r. Ta su izvješća naknadno (16. i 18. VIII.) označena brojevima prezidijalnog protokola.

⁷¹ Ondje, f. 57rv.

⁷² Ondje, f. 18r, 22rv.

vu odluku.⁷³ Vratio se 29. kolovoza s uvjerenjem da je u tome uspio,⁷⁴ ali je brzo shvatio da se mora biskupu ispričati, na što ga je poticao i tadašnji metropolit Petar D. Maupas, te izraziti spremnost za službu u nekoj župi izvan Makarske, što je tijekom rujna i učinio,⁷⁵ pa mu je kazna oproštena.⁷⁶ O pozitivnoj promjeni njegova ponašanja nakon toga pisao je 10. rujna 1883. biskupu Kalogjeri i makarski župnik Bašković izražavajući svoje uvjerenje da ga je “upropastilo loše društvo”, a da bi ga “dobro brzo ispravilo” jer je dovoljno pametan da shvati “od kakve mu je koristi bilo prijateljstvo i bliskost pokvarenih svjetovnjaka, koji su ga prije stalno okruživali, a sada ga svi gotovo posve napustili”.⁷⁷

Vusiju se od više tada ponuđenih službi najpovoljnijom činila ona stalnoga župnika u nedalekoj omiškoj Rogoznici, za koju je upravo bio otvoren natječaj, pa se i on prijavio. Ne shvaćajući još uvijek da svakako mora napustiti dotadašnju užu sredinu, natjecao se u isto vrijeme i za stalnoga župnika Makra-Kotišine.⁷⁸ Međutim, sve se to brzo pokazalo nemogućim.

Biskup mu je želio izići ususret, ali je naišao na žestoki otpor Omiške općine i samih rogozničkih župljana. Omiški je načelnik Ivan Franceski 13. studenoga 1883., dok je natječaj još bio u tijeku, posjetio biskupa Kalogjeru te ga molio da Vusija ne šalje ni u Rogoznicu ni u bilo koju župu u njegovoj općini.⁷⁹ Razlog je toga protivljenja iznio i u pismu poslanu biskupu 23. studenoga. Prema njemu, u Omišu je i u okolici tada bio proširen glas da je Vusio “smutljivac, čovjek nemirna duha, sastavljač klevetničkih napisa, nesnosan, a osobito politički agitator i fanatični sljedbenik talijansko-srpske stranke, što za težaka u omiškom kraju, poznata po svojim osjećajima ljubavi i odanosti vjeri i hrvatskoj domovini, znači isto što i dalmatinski odmetnik i neprijatelj katoličke vjere”.⁸⁰ Dodao je još i to da bi on u Rogoznici

⁷³ Ondje, f. 45r.

⁷⁴ Ondje, f. 48r.

⁷⁵ Ondje, f. 68r, 73v. O tom svjedoči Vusijevo opširno pismo upućeno biskupu Kalogjeri 20. IX. 1883., u kojemu ipak nije priznao da ga je javno napadao, a one koji su mu to pripisivali i o tom biskupa izvještavali poimence je spomenuo proglašavajući ih redom svojim osobnim protivnicima. Molio je da mu se dodijeli položaj stalnoga župnika u omiškoj Rogoznici (ondje, f. 75r-79r).

⁷⁶ Ondje, f. 83r.

⁷⁷ Ondje, f. 68r.

⁷⁸ U pismu poslanu 10. XII. 1883. biskupu Kalogjeri kaže da je obje molbe predao “jučer”. Želi Rogoznicu u skladu s pregovorima “između mene, njegove ekscelencije nadbiskupa Maupasa i Vas”, ali se zbog nastalih protivljenja u Rogoznici prijavio i za Makar-Kotišinu, u kojoj ga “puk želi, a drugim natjecateljima nije privlačna” (ondje, f. 97rv).

⁷⁹ Usp. biskupovu vlastoručnu bilješku o tom posjetu (Ondje, f. 84r).

⁸⁰ Ondje, f. 89v.

izazvao nemire jer među župljanima se već na prvu vijest o njegovu mogućem dolasku javlja neraspoloženje.⁸¹ Vjerojatno je već prije na istu adresu stiglo i pismo iz Rogoznice (nadnevak 18. studenoga 1883.) poslano u ime šezdeset i dvojice župljana. Svi su oni, kaže se tu, uznemireni viješću da im za župnika dolazi “neki pop Vužio iz Makarske, koji je na glasu kao nemiran i zaneseni pristaša talijanske-srpske stranke”, što bi “bez sumnje prouzrokovalo nemir i uzbunu u našem selu u kojem vlada čisti katulički-hrvatski duh i misao”.⁸²

Vusio je, obaviješten o otporu Omiške općine, koji se prelio i na Rogožđane, mogao shvatiti da njegova prva natječajna molba nema izgleda za uspjeh, a s obzirom na prethodna zbivanja još manje ona druga. Svejedno se još na smjeni godina 1883. i 1884. nadao povoljnu ishodu.⁸³ Štoviše, toliko je bio opsjednut svojim zavičajem da se, nakon svega što se događalo, usudio javiti biskupu da su sela Makar i Kotišina njega predložila za svoga stalnog župnika, pa neka ga prije rješenja samog natječaja, do kojega može proći još mnogo vremena, imenuje tamošnjim župnim upraviteljem, na što mu je 18. veljače 1884. odgovoreno da je ta služba već povjerena drugom svećeniku.⁸⁴

Natjecatelj je tek nakon toga shvatio da nikako ne može dobiti službu povezanu s mogućnošću njegova ostanka u Makarskoj ili u kolikoj-tolikoj njezinoj blizini. To je bilo dovoljno za njegovu odluku o napuštanju Splitsko-makarske biskupije. Uslijedio je toga puta vlastoručno napisani i potpisani zahtjev da mu se dade otpusnica jer se želi pridružiti Zadarskoj nadbiskupiji,⁸⁵ što je odmah prihvaćeno, a odluka je o tome izdana već 5. ožujka 1884.⁸⁶

⁸¹ Ondje, f. 90r. Svećenik je don Mihovil Dubravčić 4. XII. 1883. zapisnički potvrdio da mu je Vusio za putovanja brodom, kojim su putovali iz Splita, on za Omiš, a Vusio za Makarsku, prije nego je brod pristao u Omiš rekao: “Eppure ero una volta amico del Zane Franceschi, mi rincresce che mi fa guerra, non ostante di gli che lo saluto e che si vedremo a Filippi!” (ondje, f. 93v).

⁸² Ondje, f. 95r.

⁸³ To se može zaključiti iz sadržaja njegove novogodišnje čestitke upućene 31. prosinca 1883. biskupu Kalogjeri, u kojoj je, ne bi li svoje izgledе ojačao, tobože usputno naveo da je o Božiću preko kardinala Jacobinija brzojavno primio Papin apostolski blagoslov (Ondje, 99rv).

⁸⁴ Ondje, 107r i 108v. U međuvremenu je, 13. siječnja 1884., općinski načelnik Vuković javio da “pop Vusio raznosi glas da mu je namijenjena župa Makra-Kotišine”, iako takva osoba “ne bi mogla biti podobna za napredak duhovni” tih sela (Ondje, 101rv.).

⁸⁵ Ondje, 109r.

⁸⁶ Ondje, 111r (koncept te otpusnice protokolirane pod red. br. 812.). Prema brzojavnim izvješćima Makarske općine od 14. III. 1884. Vusio je ipak svojim izjavama sve do tada zbunjivao župljane Makra Kotišine (ondje, f. 113r).

Crkvene službe za desetogodišnjeg boravka u Zadru

Zadarskom je nadbiskupijom tada ravnao nadbiskup i metropolit Petar Dujam Maupas (1862. - 1891.), koji je Vusija, čini se, rado primio za svećenika svoje nadbiskupije cijeneći njegove sposobnosti, a zacijelo i kao čovjeka bliskih političkih nazora. Povjerio mu je službu jednoga od petorice župnih pomoćnika i koralnih vikara u zadarskoj katedrali, ujedno nedjeljnog propovjednika i obredničara. U tim je službama ostao i nakon Maupasse smrti (umro 8. ožujka 1891.). Vršio ih je od svibnja 1884. do početka 1895.,⁸⁷ kad je umirovljen, i to, po svemu sudeći, mirno, savjesno i uspješno, zbog čega one u povijesnim vrelima i nisu ostavile većega traga.

Prelaskom iz male makarske sredine u pokrajinski glavni grad oslobodio se dotadašnjih napetosti i sukoba. U politička se razračunavanja, koja su mu u zavičaju zadala mnogo jada, čini se, nije više izravno uključivao. Radije je svoje slobodno vrijeme posvetio stručnom i publicističkom radu na privrednom polju, koji ga je sve više privlačio, o čemu će biti govora napose.

U Zadar je s vremenom doveo svoje roditelje,⁸⁸ zacijelo i sestru Adelaide,⁸⁹ a ne zna se točno kad. Vjerojatno je do tog iseljenja gotovo cijele obitelji iz Makarske došlo nakon g. 1887., u kojoj se bez uspjeha natjecao za kanonika tada još postojećega Hrvatskog kaptola Sv. Jeronima u Rimu,⁹⁰ što se može smatrati dokazom da se do tada i nije mislio duže zadržati u Zadru, jer bi u protivnom bilo besmisleno tamo dovoditi svoje.

Sa Splitsko-makarskom biskupijom ostao je povezan još neko vrijeme po članstvu u svećeničkoj pobožnoj udruzi zvanoj "Uzajamna zadužbina" s obvezom da namijeni po jednu misu za svakoga preminulog člana. Obavijesti su mu o tome slane samo do g. 1893.,⁹¹ što znači da je njegovo članstvo tada prestalo. U svoju nekadašnju biskupiju vratio se na svojevrsan virtua-

⁸⁷ Te su mu službe navedene u godišnjacima Zadarske nadbiskupije (*Schematismus seu Status personalis et localis Archidioecesis Jadertinae*) iz godina 1885.-1894., npr. u onom za g. 1890. na str. 32. Usp. još: N. N., Labbate E. M. Vusio, presidente della Società agraria della Dalmazia, *Rivista illustrata*, god. 3., br. 3. od 1. II. 1895., str. 44.

⁸⁸ Već je navedeno da mu je otac tu i umro, a zacijelo i majka (Matice umrlih iz razdoblja nakon 1897. nisu dostupne).

⁸⁹ U Makarskoj mu je trajno ostao samo brat Narciso. U stanju duša župe Makarska sastavljenu oko 1824. uz Adelaidino ime nadnevak je rođenja i još samo to da se "iselila" (Arhiv župe Sv. Marka u Makarskoj).

⁹⁰ Arhiv Papinskoga hrvatskog zavoda Sv. Jeronima u Rimu, Decreti, 24, str. 4. (pod 24. VI. 1887.) i Filza del libro mastro 1887, mese agosto 1887. (zapis da su mu vraćeni dokumenti priloženi molbi).

⁹¹ Upisan je u travnju 1879. (NAS, S-M, Poz. 208, g. 1879., spis br. 2084.), a posljednja mu je obavijest poslana 14. III. 1893. (ondje, g. 1893., spis 802).

lan način objavljivanjem knjižice o radu na postupku za proglašenje blaženim i svetim makarskoga biskupa Nikole Bijankovića. Na tome je on najviše radio, sve dok bilježnička ovlast za taj slučaj nije početkom g. 1884., na njegovu veliku žalost, dana drugomu. Objavljivanjem je te knjižice, može se slobodno reći, dao oduška dubokoj nutarnjoj potrebi da s tim postupkom, a napose sa svojim udjelom u njemu, bolje upozna prije svega javnost u svom zavičaju, a onda i širu u biskupiji koju je napustio. On tu o nastojanjima tada već pokojnoga biskupa Marka Kalogjere ipak u svezi s tim postupkom piše s najvećim poštovanjem bez uočljivih tragova osjećaja vlastite povrijeđenosti.⁹² Međutim, u svom se očekivanju da će troškovi tiskanja te knjižice biti brzo pokriveni prodajom velikog broja primjeraka u župama spomenute biskupije teško razočarao. Na to je reagirao tako neprimjereno⁹³ da je 8. siječnja 1893. zbog toga dobio službeni ukor novoga zadarskog nadbiskupa Grgura Rajčevića (1892. - 1899.).⁹⁴

Bečko razdoblje, najduže u Vusijevu životu

Moglo bi se pomišljati da ga je upravo spomenuti ukor, što ga je dobio u pisanom obliku, nagnao na traženje prijevremene mirovine i potom na odlazak u Beč. Zacijelo taj udarac, koliko god bio zaslužen, nije očekivao od nadbiskupa Rajčevića, nekoć svoga rektora, profesora i odgojitelja u Centralnome bogoslovnom sjemeništu u Zadru, ali zasigurno nije bio presudan u donošenju odluke za odlazak iz Zadra. Valja svakako voditi računa i o činjenici da su ga i prije privlačile strane pokrajine i gradovi. Već je naveden podatak o njegovu putovanju u Trst dok je još bio bogoslov. Kao šoltanski župnik ljeti je g. 1879. putovao u Beč,⁹⁵ potom dva puta u Rim, prvi

⁹² Usp. Eugen Marija Vusio, *O razpravi posvećenja sluga Božjega Nikole Bijankovića Splječanina, makarskog biskupa*, Zadar 1890., str. 16-27. U pismu poslanu još živućem biskupu Kalogjeri iz Zadra 14. III. 1887. izrazio je osjećaje svoje povrijeđenosti tim što je bio silom isključen iz daljnega rada na spomenutom postupku, ali na vrlo ućtiv način. Naglasio je da najavljeni novi koraci splitskoga Biskupskog ordinarijata u promicanju priznanja Bijankovićeva kulta ne mogu imati učinka bez prikupljene dodatne dokumentacije (*processo suppletorio de non cultu*), koju je on sredio te ju drži kod sebe. Nije propustio navesti nekadašnje Biskupove pohvale za njegov uspješan rad izrečene u raznim prigodama, a ni to kako ga je sam papa Leon XIII. u Kalogjerinoj nazočnosti, za audijencije 18. XII. 1881., poticao da "nastavi i ustraje u radu na tom korisnom pothvatu", čime je Papa, kaže, očitovao svoju volju "da ja osobno nastavim taj pothvat, a ne netko drugi" (NAS, S-M, Poz. 266./II., spis s oznakom br. 985. g. 1887.).

⁹³ NAS, S-M, Poz. 309, f. 126rv.

⁹⁴ NAS, S-M, Poz. 309, f. 132r.

⁹⁵ NAS, S-M, Protokol g. 1879. br. 1195.

put skupa s biskupom Kalogjerom u prosincu 1881., kad je Zboru za proglašenje svetaca osobno predao spise postupka o Nikoli Bijankoviću,⁹⁶ a drugi kad je u kolovozu 1883., kako je već navedeno, pokušao ondje osporiti kaznu koju mu je isti biskup Kalogjera dosudio. O tome da mu je bilo privlačno živjeti u svjetski poznatim gradovima svjedoči njegova prijava na natječaj za kanoničko mjesto u Rimu, što je također već spominjano. Sve je to moglo utjecati na spomenutu njegovu odluku i požuriti je, ali nije razlog za sumnju u istinitost obrazloženja navedena u bilješci uvrštenoj u spis bečkoga Ministarstva za bogoštovlje i nastavu iz g. 1901. Tu se tvrdi da je u prijevremenu mirovinu otišao radi toga da se mogne nesmetano “posvetiti izradi svoga financijsko-privrednog sustava, djela koje su najstručniji ljudi ocijenili i koje će biti od velike koristi za puk, državu i domovinu”.⁹⁷ U Beču se kao umirovljenik zaista sasvim predao proučavanju društvenih i financijsko-ekonomskih pitanja i publicističkom radu s naglaskom upravo na promicanju reforma na tom području.

Iz Vusijeve izjave da ga je na putovanje iz Beča u Dalmaciju i druge južne dijelove Habsburške Monarhije, ostvareno tijekom ljeta g. 1907. “nakon neprekidnog boravka u Beču u trajanju od trinaest godina”, prisilila nostalgija,⁹⁸ moglo bi se zaključiti da je u tom gradu trajno boravio već od 1894., ali čini se da tamo nije stigao prije proljeća 1895.⁹⁹ Bit će da se više puta spuštao do Trsta, ali Beč mu je, po svemu sudeći, ostao mjestom trajnog boravka sve do smrti.¹⁰⁰

U vrijeme odlaska u Beč
(crtež u “Rivista illustrata” br. 3.
god. 1895., str. 44)

⁹⁶ NAS, S-M, Protokol g. 1881. br. 2397.

⁹⁷ Staatsarchiv Wien, Verwaltungsarchiv, Neuer Cultus, Sig. 49, Fsz. 358, spis br. 871. od 6. I. 1901.

⁹⁸ Viaggio nelle provincie meridionali della Monarchia (Trieste-Istria-Dalmazia-Bosnia-Croazia-Carniola-Friuli-Trentino), *La Monarchia*, I (1907) 7, str. 2.

⁹⁹ U svakom slučaju, odluka o njegovu umirovljenju nije izdana prije siječnja 1895. U njegovu kratkom životopisu iz tog vremena, naime, stoji da je “umirovljen prije malo dana” (N. N., Labbate E. M. Vusio, str. 44). Čini se da je njegovo umirovljenje formalizirano tek 3. IV. 1895. (v. Verwaltungsarchiv u Beču, Neuer Cultus, Sig. 49, Fsz. 358, spis br. 871). Međutim, nije isključeno da se on ipak tada već nalazio u Beču.

¹⁰⁰ Podaci navedeni u godišnjacima Splitsko-makarske biskupije za godine 1912. i 1925., prema kojima bi on tada živio negdje u Tršćanskoj biskupiji (*Status personalis et localis Dioecesis Spalatensis*

Život je u tom velegradu bio skup, a s vremenom se njegovo zdravstveno stanje pogoršavalo, pa je sve više trošio na liječenje. Austrijskom se novcu tijekom godina vrijednost smanjivala. S druge strane, svećeničke su mirovine isplaćivane iz godišnjih prihoda vjerskih zaklada pojedinih pokrajina stvorenih od crkvene imovine s njihovih područja bile neujednačene. Imovina Katoličke vjerske zaklade u Dalmaciji bila je skromna, stoga su izdavanja za spomenute mirovine bila među najnižima u Monarhiji. Zbog toga Vusijeve molbe za povišice i neke izvanredne dodatke nisu prihvaćane bez otpora odgovarajućeg ureda pri Dalmatinskom namjesništvu. Vrijedno je spomena da u razmatranju tih molba u spomenutom uredu u Zadru i u bečkom Ministarstvu za bogoštovlje i nastavu nema spomena o njegovim mogućim prihodima od publicističkog rada, zacijelo stoga što je bilo poznato da ta izdanja u skromnim nakladama nisu donosila dobit.¹⁰¹

Umro je u Beču 27. veljače 1929. u 78. godini svoga života nakon duže bolesti, a tijelo mu je sahranjeno 4. ožujka na bečkome središnjem groblju (*Zentral-Friedhof*).¹⁰²

Pothvati i prijedlozi za gospodarski napredak u Dalmaciji i šire

Kao župnik i pučki učitelj u Donjem Selu i Maslinici na otoku Šolti nastojao je uz pomoć stručne literature na stranim jezicima što bolje upoznati tu problematiku. Na to ga je potaklo uvjerenje da program dalmatinskog

pro anno Domini 1912, Spalati 1912., str. 153; *Status ... pro anno Domini 1925*, Spalati 1925., str. 158), zacijelo su plod zabune. Godišnjak Zadarske nadbiskupije za g. 1913. za mjesto njegova boravka navodi Beč (*Status ... Archidioecesis Jadertinae ineunte anno Domini MCMXIII*, Jadrae 1913., str. 120), a tako i godišnjak Apostolske administrature jugoslavenskog dijela Zadarske nadbiskupije za g. 1928. (*Status ... Dioecesis Sibenicensis et Adminitratuae apostolicae partis Jugoslavicae Arhidioecesis Jadrensis a. D. 1928.*, Sibenici 1928., str. 173). To potvrđuju i podaci u godišnjacima Bečke nadbiskupije (usp. *Personalstand der Säkular- und Regular Geistlichkeit der Wiener Erzdiözese 1915*, s. a., str. 534).

¹⁰¹ Dokumentacija o tome iz godina 1900.-1904., 1906., 1908., 1912./1913., 1917./1918. sačuvana je u Verwaltungsarchiv u Beču, Neuer Cultus, Sig 49, Fsz. 358.

¹⁰² Usp. osmrtnicu, od koje posjedujem presliku. Prikladno je ovdje kao primjer teškoća u traženju podataka o našim ljudima umrlim u inozemstvu spomenuti naše takvo iskustvo baš u ovom slučaju. Oslanjajući se na činjenicu da su Vusijski osobni podaci s naznakom da boravi u Beču navedeni na str. 255. *Općega šematizma Katoličke crkve u Jugoslaviji* izdana u Sarajevu g. 1939., a redakcija je toga dijela navedene knjige završena 1937., potpisani je u potrazi za podatkom o njegovoj smrti u bečkomu matičnom uredu uzalud pregledao mnoštvo podataka o umrlima iz te godine i još nekoliko prije i nakon nje. Više godina nakon toga taj je svoj neuspjeh spomenuo u odgovoru na upit dr. Miroslava Granića postavljen u čitaonici Državnoga arhiva u Zadru, o čemu istražuje. Nakon kratkog vremena od njega mu je poštom stigla preslika Vusijeve osmrtnice, na čemu mu i ovdje izražava dužnu zahvalnost.

preporoda mora uključivati poboljšanje privrednih prilika u pokrajini kao jednu od glavnih odrednica, prije svega poticanje razvoja poljodjelstva. Želeći stečena saznanja prenijeti svojim župljanima i otočanima iz susjednih župa, u zimsko je doba tijekom pet godina držao večernju praktičnu školu iz privrede i poljoprivrede za odrasle. Osim toga, na otoku je osnovao *Poljodjelsko društvo* preko kojega je poljodjelicima dijelio kvalitetno sjemenje, sadnice raznih voćaka, oruđe i knjige.¹⁰³ Na njegov je poticaj g. 1875. na Šolti osnovana *Pčelarska zadruga*, kojoj je bio predsjednikom. Za te je udruge i njihovu djelatnost tražio i uspijevaao dobiti potporu iz državnih i drugih fondova.¹⁰⁴

Poslije je u Zadru sudjelovao u osnivanju “Dalmatinskoga poljodjelskog društva” (*Società agraria della Dalmazia*), kojemu je bio predsjednikom.¹⁰⁵ Smatrajući da će ekonomski napredak širokih pučkih slojeva u cijeloj pokrajini najbolje promicati preko novina i knjiga, objavio je o tome niz stručno i popularno pisanih članaka, knjiga i knjižica.¹⁰⁶ Plod je tih njegovih nastojanja osnivanje društva *Pučka knjiga* u Zadru (1890.)¹⁰⁷ i pokretanje dvaju listova kojima je bio glavni urednik, suradnik, a nekima neko vrijeme i vlasnik.¹⁰⁸ To su *Poljoznanac* (1890. - 1892.) i *Seljak* (1891. - 1896.). Taj drugi je bio “glasilo Seljačkog gospodarskog društva Dalmacije”. Neko je vrijeme izlazio kao prilog prvomu, a nakon gašenja prvoga, samostalno.¹⁰⁹ On i krug ljudi okupljenih u spomenutim društvima smatrali su glavnim temeljem svoga djelovanja načelo “Dalmaciji je red da se najprije ekonomski podigne, hoće li da istodobno moralno, socijalno i politički uskrsne”, što je isticano poslije i na naslovnici lista *Seljak*.¹¹⁰

Vusijevo je djelovanje na crkvenom i ostalim poljima u razdoblju prije preseljenja u Beč ukratko prikazano u, moglo bi se reći, njegovu oproštaj-

¹⁰³ N. N., L'abbate E. M. Vusio, str. 44.

¹⁰⁴ Usp. Dinko Sule, Teme i dileme, *Baščina*, br. 11, Grohote 2004., str. 136; Pčelarstvo na otoku Šolti, *Baščina*, br. 17/18, Grohote 2009., str. 51-52; Dobroslav Elezović, Prilog za povijest šoltanskog pčelarstva. Zapis po sjećanju, ondje, str. 58.

¹⁰⁵ N. N., L'abbate E. M. Vusio, str. 44.

¹⁰⁶ O tim je temama pisao još kao šoltanski župnik u pokrajinskom listu *La Dalmazia cattolica*, koji ga u kratkom osvrtu na njegovo djelo *L'Olintio* naziva “collaboratore di cose agrarie nel nostro periodico” (*La Dalmazia cattolica*, god. 8, br. 35, Zadar 1877., str. 342).

¹⁰⁷ Naslov se toga društva u internetskim katalozima nekih knjižnica vodi kao periodička publikacija, a radi se o nizu izdanih knjižica malog formata za pučku prosvjetu, od kojih je svaka trebala imati po 64 stranice.

¹⁰⁸ Ondje.

¹⁰⁹ Potanje podatke o izlaženju tih listova v. u: Vjekoslav Maštrović, *Jadertina Croatica. Dio II: časopisi i novine*, Zagreb 1954., str. 63-64 i 66-67.

¹¹⁰ Usp. ondje, str. 66 i 67.

nom tekstu, bez obzira na to je li ga sastavio on ili netko iz njegove blizine, objavljenu u listu *Rivista illustrata*. Tu se napose naglašava da je s područja “dviju sestrinskih znanosti”, ekonomije i poljodjelstva, pisao u “mnogim novinama, učenim i pučkim”, na jezicima talijanskom i hrvatskom, te objavio 52 djela “koja se sad nalaze gotovo u svim selima, pa i najmanjim” u Dalmaciji, Istri, banskoj Hrvatskoj i Bosni, a da je glavno od tih, “sveobuhvatno djelo o poljodjelstvu” tiskano “u tri izdanja s ukupno 6000 primjeraka” (radi se o knjizi *Mladi poljodjelac*). Za *Poljodjelsko dalmatinsko društvo*, “što ga je on osnovao”, tu se tvrdi da je ono u same dvije godine postojanja okupilo 2000 članova.¹¹¹

Od svih tih “djela”, a to znači kraćih i dužih novinskih priloga, knjižica i knjiga objavljenih prije Vusijeva odlaska iz Dalmacije, navodimo ovdje, radi naznake tematike kojom se tada bavio, sljedeće naslove (Potpune bibliografske podatke vidi u bibliografiji na kraju!): *Mladi poljodjelac* (u četirima izdanjima 1880. i 1881., 1885., 1887., 1891.), *Viečiti težački koledar* (1889), *Poljodjelski katechizam* (1890), *Težačko blago*, (1891), *Due questioni vitali per la Dalmazia* (1892), *Uzoran seljak. Priručnik za učenike i mlade seljake* (1892), *Dva vrela bogatstva. Seljački razgovori* (1892), *Duhan* (1893), *Pravo podignuće Dalmacije po novom ekonomično-financijskom sustavu* (1904). U nizu njegovih djela posvećenih privrednim pitanjima, a objavljenih za njegova boravka u Beču, na Dalmaciju se odnose tri sljedeća: *Der Spiegel Dalmatiens und die Zukunft Oesterreichs* (1904), *La Dalmazia presente e futura* (1905) i *Le piaghe della Dalmazia* (1907).

Šire zamišljen program moralno-ekonomskog uzdizanja različitih društvenih slojeva na razini cijele Monarhije i drugih europskih država ponudio je u djelima objavljenima na talijanskom i njemačkom jeziku: *Nuovo sistema economico-finanziario progettato per lo stato austriaco e l'italiano ed applicabile a tutti gli stati civili* (1898), *Ein neues System der Volkswirtschaft und Finanzpolitik für Österreich und die Europäischen Staaten* (899), *Der Reichtum der Nationen und Staaten nach einem neuen Systeme* (1902), *Statuten der Kosmopolitischen Bank für Erzeugnis und Arbeit in Wien* (1903), *Lotteriespiel auf sittlicher und wirtschaftlicher Grundlage* (1904), *Il futuro capitale del mondo* (1907), *Die jetzige Klassenlotterie ist ein Schaden für den österreichischen Staat und seine Bevölkerung* (1914), *Wie soll man die schwere Last der österreichischen Staatsschulden regeln* (1914), *Die Kriegskosten und die wahre Hauptquelle des Reichtums und der finanz-wirtschaftlichen Macht*

¹¹¹ N. N., L'abbate E. M. Vusio, str. 44.

der Habsburgischen Monarchie (1914), *Die Kriegskosten oder wie kann die Habsburgische Monarchie im Inlande so viele Milliarden als erforderlich sind, aufreiben ohne die Bevölkerung zu belasten und ohne dass der Staat belastet wird* (1915) i još nekim kraćima.

O tom njegovu programu svjedoči i sadržaj priloga što ih je za boravka u Zadru objavio u već navedenim listovima *Poljoznanac* i *Seljak*, a za bečkoga u listovima *La patria illustrata* (1895. - 1897.), *La Riforma* (1898.), *Die Reform für Volkswirtschaft und Finanzpolitik* (1900.), *La Monarchia. Rivista politica, nazionale ed economica* (1907. - 1916.) i njemačko izdanje pod naslovom *Die Monarchie* (1913.).

U ovako kratkom osvrtu bio-bibliografske naravi, koji ne zahtijeva, a i ne dopušta, upuštanje u dublje analize i opširna razlaganja o kakvoći te vrste njegove djelatnosti, možda je najbolje iznijeti, makar i u najsazetijem obliku, što o njezinu predmetu i cilju sam kaže u djelcu "La missione della Chiesa cattolica nel XX secolo". U predgovoru naglašava duboku povezanost "religioznog pitanja sa socijalnim, moralnog s privrednim" te da je poslanje Katoličke crkve u novom stoljeću, među ostalim, rad "na moralno-društveno-ekonomskoj obnovi naroda i država".¹¹² U tekstu, kojemu je dao oblik otvorenog pisma papi Leonu XIII., izražava svoje oduševljenje naukom što ga je spomenuti papa g. 1901. iznio u enciklici *Rerum novarum*. Tu encikliku smatra "predivnom" i "providonosnom" za društveno-ekonomska proučavanja, kojima se bavi, kaže, već od g. 1873. Pružila mu je, dodaje, obilno gradivo te ga potakla "na traženje praktičnih obrazaca za postizanje neophodnoga moralnog, društvenog i privrednog poboljšanja" u skladnu međudodnosu pripadnika triju osnovnih društvenih skupina: kapitalista, poduzetnika i radnika. Za svoje djelo "Novi društveno-ekonomski sustav država i naroda" (*Un nuovo sistema sociale economico degli stati e delle nazioni*) iz g. 1899.¹¹³ kaže da je naišlo na povoljne ocjene u njemačkim, talijanskim, francuskim, hrvatskim i drugim novinama. Nakon toga je tijekom dviju godina "uz pomoć odbora sastavljenog od stručnih osoba potanko razradio cijeli taj plan ispitujući ga s društveno-ekonomskog i političko-religioznog gledišta" te ga objavio u djelu "Bogatstvo naroda i država", koje je također naišlo na "javnu naklonost i potpuno odobravanje sa strane uglednih i stručnih

¹¹² *La missione della Chiesa cattolica nel XX. secolo*, Trieste 1903., str. VI-VII.

¹¹³ U knjižnicama nismo uspjeli naći neko djelo pod točno takvim naslovom. Vjerojatno misli na izdanja, talijansko i njemačko, svoga djela *Nuovo sistema economico-finanziario progettato per lo stato austriaco e l'italiano ed applicabile a tutti gli stati civili* (1898.) i *Ein neues System der Volkswirtschaft und Finanzpolitik für Österreich und die Europäischen Staaten* (1899.).

čimbenika”.¹¹⁴ U daljnjem tekstu navodi sljedeća četiri praktična cilja toga novog sustava: “1. uravnotežiti u istom razmjeru tri osnove: novac, proizvodnju i rad, a s tim i tri društvene skupine; 2. povećati proizvodnju i rad; 3. smanjiti cijenu živežnih namirnica; 4. zaustaviti rastuće javne dugove i opterećenja kojima države, pokrajine i općine pritišću i podjarmljuju europske narode.” Pri tom napominje da rješenje tih najživotnijih moralnih društvenih i ekonomskih pitanja ostaje još nepoznanicom “jer se političke i nacionalne stranke, međusobno oštro suprotstavljene, bore za premoć”, što ide u prilog “masonskim i socijalističkim strankama”, koje vode ideološki ciljevi. “Postizanjem predložene ravnoteže triju društvenih skupina bio bi napokon okončan krvavi rat što se sada vodi između kapitalizma s jedne strane, a s druge proizvodnje i rada. Kapitalizam koji predstavlja osam postotaka europskog pučanstva nastoji lihvaranjem, zakonima, monopoli- ma i specijalnim povlasticama iscrpljivati i držati u podložnosti 92 % onih što žive od proizvodnje i rada, pa se tako vratiti u ona nesretna poganska vremena, u kojima je mali broj gospodara držao u ropstvu mnoštvo ljudi, a moralni je i društveni poredak bio u korijenu poremećen i pogažen”.¹¹⁵

Iz tih se riječi jasno razabire Vusijevo odlučno priklanjanje idejama i smjernicama kršćanstvom nadahnutu socijalnog i političkog djelovanja čvrsto oslonjena na stajališta enciklike *Rerum novarum*. Bio je pritom potpuno svjestan snažnog protivljenja kršćanskomu socijalnom nauku sa strane dobro organiziranoga i snažnoga protukršćanski usmjerenoga socijalističkog pokreta, koji uspješno osvaja mase koje su u sadašnjem liberalno-masonskom društvenom sustavu “umorne, potlačene i ogorčene”. U svezi s tim postavlja pitanje o Crkvi: “Tko bi mogao unaprijed zaniijekati, da ona prije pobjede, ne će morati tijekom jednoga ili više stoljeća biti progonjena, lancima okivana, skućivana, gotovo poništena?”, izražavajući ipak uvjerenje da je ona na kraju “uvijek pobjeđivala i pobjeđivati će”.¹¹⁶

¹¹⁴ *La missione della Chiesa cattolica*, str. 1-3. Objavljeno je g. 1902. na njemačkom jeziku pod naslovom *Der Reichtum der Nationen und Staaten nach einem neuen Systeme*.

¹¹⁵ Ondje, str. 4-5.

¹¹⁶ Ondje, str. III-IV.

Ponešto o Vusijevim političkim nazorima i stajalištima

Već je gore navedeno da su Vusija u jeku političkih suprotstavljanja za njegova malo više od trogodišnjega djelovanja u rodnom gradu politički protivnici iz redova makarskih i omiških narodnjaka proglašavali zadrtnim autonomašem i srbofilom, kakvih je u Makarskoj zaista bilo.

Govoreći o desetogodišnjem razdoblju njegova života u Zadru, ustvrdili smo, s određenim oprezom, da se tada po svoj prilici nije uključivao u izravnu političku borbu ni na lokalnoj ni na pokrajinskoj razini. Sve ako daljnja opsežnija istraživanja tu pretpostavku i potvrde, ne znači da je on tada bio apolitičan. Josip Vrandečić, vrstan poznavatelj povijesti autonomaškog pokreta u Dalmaciji, smatra ga "prohrvatskim svećenikom" kojemu je, u skladu s društvenim naučavanjem tadašnjega pape Leona XIII., primarna socijalna usmjerenost političkog djelovanja u bliskoj povezanosti s Bečom.¹¹⁷ Razumije se samo po sebi da se taj sud, izrečen usputno i stoga bez potanjih obrazlaganja, može odnositi samo na zreliju fazu Vusijeva političkog razmišljanja i razvoja, i to, čini se, više onu iz bečkoga razdoblja njegova djelovanja nego iz zadarskoga.

Smatramo gotovo sigurnim da je on do preseljenja iz Makarske u Zadar barem neko vrijeme pripadao malobrojnom krugu onih koji su se svrstavali u kategoriju "slavenodalmatinaca" duboko privrženih talijanskoj kulturi, a politički potpuno odanih Monarhiji (*slavodalmati austriaci*), poput već spominjane dvojice uglednih crkvenih ljudi iz Makarske, pomoćnog biskupa Pavlovića Lučića i Luidža Cezara Pavišića. Već smo spominjali da je za boravka i djelovanja u Makarskoj bio politički sumišljenik spomenutoga biskupa te naveli tvrdnju jednog od suvremenika da je bio glavni u vršenju promidžbe za njegovu kandidaturu na izborima za Dalmatinski sabor. Taj je u povjerljivu pismu upućenu koncem godine 1883. splitsko-makarskom biskupu Kalogjeri, žaleći se na grube napade što ih je za vrijeme spomenute predizborne borbe doživljavao od nekih konkatedralnih svećenika i franjevac u Makarskoj, oduševljenih narodnjaka, o sebi svečano izjavio da je u političkom pogledu "dušom i tijelom carsko-austrijskog opredjeljenja, potpuno odan dinastiji" te da je njegova "nacionalnost u zastupanju nedodirljive cjelovitosti Austrijskog Carstva, bez traga kakvom pretvaranju".¹¹⁸ Pa-

¹¹⁷ Josip Vrandečić, *Dalmatinski autonomistički pokret u XIX. stoljeću*, Zagreb 2002., str. 272.

¹¹⁸ Cijela izjava u izvorniku glasi: *Io sono stato e sarò fin la mia morte irremovibilmente cattolicissimo, come i miei antenati tutti, non nati per certo da ignobil società (?); in politica Cesareo Austriaco anima e corpo, dinastico a tutta prova: la mia nazionalità è l'integrità intangibile dell'Impero d'Au-*

višić je u svojevrsnom nekrologu u povodu smrti don Mihovila Pavlinovića predstavio sebe, za razliku od pokojnog Pavlinovića, kojega naziva “hrvatskim aneksionistom”, kao “austrijskog dalmatinca, pristašu naše autonomije”, ali i “nestranačkog čovjeka”.¹¹⁹ U tom je tekstu i u nekoliko otvorenih pisama upućenih svojim kritičarima iz narodnjačkih redova, a uvrštenim skupa s navedenim nekrologom u njegovo izdanje naslovljeno “Prilog povijesti političke misli u Dalmaciji druge polovice XIX. stoljeća”, priznao da je hrvatskomu nacionalnom i političkom opredjeljenju u Dalmaciji, koje je don Mihovil s toliko zanosa uspješno širio, pobjeda u skoroj budućnost osigurana.¹²⁰ Nema dvojbe da su i Pavlović Lučić i Pavišić ostali dosljedni u svojoj privrženosti dominaciji talijanskog jezika i kulture, a politički čvrsti u svom autonomističkom opredjeljenju, ali da su se, zbog svoje duboke odaynosti Monarhiji i osjećaja vlastite etničke pripadnosti slavenstvu, odlučno protivili talijanskom iredentizmu.

Vusio se svim silama, možda kao nitko drugi, zalagao za održanje i napredak Monarhije sve do njezina sloma. Dovoljno je u prilog toj tvrdnji navesti da je bio osnivač i predsjednik *Monarhističke lige*, izdavač i urednik njezinih glasila *La Monarchia / Die Monarchie*. Upravo je zbog toga, čini se, bio sve manje autonomistički, a sve više prohrvatski raspoložen. Talijanski iredentizam, koji je u središte svoga prisvajačkog programa stavljao Dalmaciju i Istru, smatrao je najvećom opasnošću za Monarhiju, a u konačnici i za samu Italiju. Zbog toga je u svojim radovima nastojao raskrinkati obmane što su ih iredentisti širili u svezi s brojnošću i političkim pravima manjin-

stria, intangibilità ritenuta senza restrizioni mentali (usp. nedatirani koncept toga dugog pisma u: NAS, S-M, Generalni vikarijat Makarska, spisi g. 1883., na kraju kutije).

Zanimljiva je njegova obrana vatrenoga makarskog narodnjaka don Ilije Ravlića protiv anonimnih optužaba nekoga ili nekih autonomaša, iz koje se može zaključiti da je zaista bio nestranački raspoložen. On tu kaže, da Ravlić pripada *al partito croato, altrimenti nazionale, e, bisogna confessarlo, non è l'ultimo alfiere della grossa battaglia* (...) *I suoi accusatori non condividono le sue idee politiche e potrebbero essere anzi di quella clique che si sbratta dire partito autonomo-serbo* (...). *Eh! Signori accusatori veggono la festuca nell'occhio del prossimo, ma è la trave nel vostro, o santi farisei, perché non vedete?* (...). *Malvagi, atterrare l'inimico, il (preteso) corrispondente da Macarsca del Narodni list di Zara, avvilirlo, abatterlo, annichilarlo, annientarlo, polverizzarlo a qualunque costo, con qualunque calunnia e laida insinuazione, ciò volete, o tristi, e non il pubblico bene, non il vantaggio della religione, della morale, non l'aumento della pietà, l'accrescimento della devozione in paese* (...). Završava riječima: *...che la cartaccia contro il Ravlić si getti alle fiamme non meritando l'onore di esser riposta a. a.* (Koncept u: NAS, S-M, Makarski Generalni vikarijat, Spisi, g. 1883., pod br. 14).

¹¹⁹ O sebi tu kaže: “(...) Io slavo-dalmata-austriaco, sostenitore della nostra autonomia (...) che io non volevo essere uomo di partiti, ma puro dalmata austriaco” (Luigi Cesare Pavissich, *Di don Michele Pavlinović, canonico onorario di Macarsca. Commemorazione*, Gorizia 1893., str. 4).

¹²⁰ *Per la storia del pensiero in Dalmazia nella seconda metà del secolo XIX. Contributi*, Gorizia 1897.

skih Talijana u Dalmaciji, istovremeno upozoravajući u kolikoj mjeri talijanska manjina u Istri gazi politička prava većinskih Hrvata i Slovenaca.¹²¹

Vusio nije zaobišao ni tadašnje vruće crkveno i političko pitanje tzv. borbe za glagoljicu. Pri tom se nije svrstao u redove ni jedne od suprotstavljenih strana na našoj domaćoj političkoj pozornici, nego je, protiveći se bilo kakvu politiziranju, priznavao prava glagoljskog bogoslužja u Hrvata, ali u okvirima odluka što ih je o tome donijela Sveta Stolica, nastojeći ujedno otkloniti prigovore u svezi s tim iznošene na račun carske politike.¹²²

Napokon, zastupao je potrebu korjenitoga preustroja Habsburške Monarhije gledajući u tome jedinu mogućnost njezina održanja i napretka. Tadašnji dualistički ustroj u državnom uređenju smatrao je neodrživim, štoviše prijetnjom i njezinu opstanku. Pri tom nije zastupao mogući trijalistički ustroj, nego podjelu na pet područja s narodnosno srodnim pučanstvom. Po njemu su prošla vremena “pangermanističke”, odnosno “njemačke” politike u Monarhiji, koja je time protuaustrijska.¹²³ Ona mora napokon biti “austrijska”, koja ne će ići za tim da Monarhiju pretvori ni u njemačku ni u mađarsku državu. Unutarnji mir i slogu unutar nje, a s tim napredak i blagostanje, moguće je postići samo priznanjem vlastitih prava, političkih i narodnih svim narodnostima.¹²⁴ Idealnim državno-regionalnim ustrojem smatrao je savez od pet područja na kojima živi isto toliko srodnih narodnosnih skupina, od kojih bi njemačka imala oko 9 milijuna stanovnika, mađarska oko 8, a češka, poljska i hrvatsko-slovenska po oko 6 milijuna. Glavni bi grad, naravno, bio Beč, a Trst bi, zbog svoga značenja za Monarhiju i većinskoga talijanskog pučanstva, imao zaseban položaj.¹²⁵

Riječku je rezoluciju i okretanje pogleda domaćih političara prema Mađarskoj smatrao jednako opasnim za hrvatske probitke i za Monarhiju. Njegova je poruka “Neka mađarski političari ne zagrijavaju glavu ni za Bosnu”, koja je još uvijek pravno sultanova, ni za Dalmaciju, “jer će te dvije zemlje u skladu s političkim interesom države i radi čvrstoće Monarhije postati jednom pokrajinom najkasnije g. 1912., a obje se 1917. sjediniti s Hrvatskom”.¹²⁶ Dalmacija, kaže, nije ni talijanska ni mađarska, nego hrvatska

¹²¹ To je najjasnije i najodređenije iznio u poglavlju *La piaga dell'irredentismo* svoje knjige *Le piaghe della Dalmazia*, Vienna 1907., str. 74-81.

¹²² Usp. članke Il glagolito e Pio X, *La Monarchia*, br. 2, 1907., str. 1-3 i br. 3, 1907., str. 1-2 i br. 4, str. 1-3.

¹²³ Usp. ondje, str. 67.

¹²⁴ Ondje, str. 83.

¹²⁵ Usp. *Der Spiegel Dalmatiens und die Zukunft Oesterreichs*, Wien 1904., str. 33.

¹²⁶ *Le piaghe della Dalmazia*, str. 83.

zemlja, a Monarhija će u svoje doba prihvatiti nužnost da ona skupa s drugim hrvatskim područjima tvori cjelinu, koja će Monarhiji biti najjačom obranom, kao što je bila u prošlosti.¹²⁷ Na drugom mjestu tvrdi da bi Dalmacija ujedinjena sa sestrinskim zemljama postala “najdragocjenijim biserom”. Skupa s Hrvatskom, Rijekom, Bosnom i Istrom imala bi oko pet milijuna stanovnika, a mogla bi im se pridružiti još i Kranjska.¹²⁸

Već iz naslova niza Vusijevih članaka i knjiga, a pogotovo iz njihova sadržaja, vidljivo je da je Dalmacija bila i ostala njegova najveća ljubav i briga. Oštro je kritizirao nespretno i stoga neučinkovito djelovanje njezinih političara, osobito zastupnika u Dalmatinskom saboru i Carevinskom vijeću, po njegovu mišljenju potaknuto u većini slučajeva koristoljubivošću.¹²⁹

Svojim utopističkim snovima o budućem ustroju Habsburške Monarhije i o sretnom položaju hrvatskih zemalja u njemu tada je, čini se, čvrsto vjerovao. Nakon pogibije nadvojvode Franje Ferdinanda, u kojega su trijalisti i drugi predlagači reforma državnog ustroja stare Monarhije, poput Vusija, polagali velike nade, a pred sam početak Prvoga svjetskog rata, i on je o tome razmišljao znatno drugačije nego prije. U to doba je, pozivajući se dijelom i na pisanje krakovske revije “Swiat Slowenski”, ustvrdio: *Da se ova Monarhija preuredi i obnovi, potrebno je dvoje: 1. Habsburška Jugoslavija od Slovenaca, Hrvata i Srba unutar granica naše države; 2. Češko-poljsko političko ujedinjenje (...). Reformi na jugu odgovara reforma na sjeveru (...).* To razmišljanje završava riječima: *Mi koji imamo more i braće do Crnoga mora, mogli bi se i bez toga sačuvati, ali Česi, Poljaci i Monarhija teško. Sva je nesreća u tome što je javni i stranački život u Čeha tako razrovan od nutarnjih borba da su nemoćni što zdravo poduzimati, dok je kratkovidnost bečkih političara takova, da će oni to vidjeti tek onda, kad ne bude više šta vidjeti.*¹³⁰

Društvo *Europejske sjedinjene države* i njegovo trojezično glasilo

Najveće iznenađenje što su ga javnosti priredili Vusio i njegov bečko-tršćanski krug svakako su društvo *Verein Europäischer Staatenbund* i njegova trojezična publikacija naslovljena *Organ des Vereines Europäischer Staatenbund – Organo della società Stati uniti dell’Europa – Glasilo društva Europejske sjedinjene države*. Pojavilo se u najdramatičnijim danima nakon

¹²⁷ Usp. ondje, str. 84.

¹²⁸ *La Dalmazia presente e futura*, Zagabria 1905., str. 9-10.

¹²⁹ Ondje, str. 13-20.

¹³⁰ *Europejske sjedinjene države*, br. 2. od 1. VIII. 1914., str. 4.

ubojstva nadvojvode Franje Ferdinanda u Sarajevu, a prije početka Prvog svjetskog rata. Izišla su tri broja toga glasila, a datirana su prvim danima mjeseci srpnja, kolovoza i rujna 1914. Tekstovi u navedenim različitim jezičnim verzijama ipak nisu ni sadržajno u svemu isti.

Čitatelju se od prve nameće pitanje ne radi li se o prvoj, preuranjenoj, zamisli međunarodne tvorevine koja bi bila slična ondašnjim Sjedinjenim Američkim Državama ili sadašnjoj Europskoj Uniji. Međutim, uvodnik je prvoga broja naslovljen "Promjena imena, a ne programa" (*Eine Namensänderung, aber keine Programmänderung*). U tekstu se toga uvodnika govori o promjeni naslova dotadašnjega glasila Monarhističke lige, "koje je punih osam godina izlazilo na njemačkom i talijanskom jeziku te je junačkom hrabrošću branilo prava i gledište časne Habsburške dinastije". Taj se program, naglašava uredništvo, sada samo proširuje. Habsburška je Monarhija u središtu oko kojega je 21 europska država, pa ako ona bude ozbiljno radila za mir i druge će se tomu pridružiti na opće dobro, a "savez europskih država, koji je danas još utopija, sutra će postati stvarnošću".¹³¹

Tako izražena zamisao, makar ju je s obzirom na tadašnji povijesni trenutak u kojemu se pojavila moguće shvatili kao prozirnu monarhističku varku, sadrži nešto od onoga što se u sasvim drugačijim okolnostima i na drugi način ostvarilo u današnjoj Europskoj Uniji, u koju su, nakon nedavnog ulaska Republike Hrvatske, uključene i sve zemlje nekadašnje Monarhije osim Bosne i Hercegovine. Ma što mislili o pozadini i stvarnom cilju spomenutoga preimenovanja, smije se reći da su mu ciljevi, barem prema tumačenju objavljenu u glasilu, bili uglavnom podudarni s ciljevima koji su modernom udruživanju europskih država postavili njegovi začetnici prije više od pola stoljeća. U "Proglasu" (*Aufruf*), koji slijedi odmah poslije uvodnika, nalazi se odlomak koji u hrvatskom prijevodu glasi: *Svi europski narodi bez obzira na podrijetlo, žele mir. Svi narodi bez obzira na različitu pripadnost društvenim slojevima, u miru ujedinjeni i povezani u europskim državama, izbjegli bi ratne strahote. Svi narodi žurno traže društvene reforme i poboljšanje gospodarskih odnosa (...). Nakon što je naglašeno da za postizanje tih ciljeva nije nužno rušiti vlade, podizati revolucije ili stvarati anarhiju jer sve se može urediti u skladu s pravom tih naroda na odlučivanje, kaže se: Nije poželjno imati rat nego mir, nije poželjno izdvajanje golemih sredstava za vojsku, što narode dovodi do prosjačkog štapa, nego gospodarski razvoj i bla-*

¹³¹ *Organ des Vereines Europäischer Staatenbund*, br. 1, 1914., str. 1.

*gostanje naroda. O tom narodi imaju pravo odlučivati, to tražiti, a države i vlade to ne mogu silom odbiti.*¹³²

Smatramo vrijednim navesti na kraju i nekoliko vrlo zanimljivih izjava iz prvoga broja hrvatske verzije toga glasila, i to iz uvodnika koji je naslovljen "Umorstvo u Sarajevu i njegovo političko značenje": *Dobri i obljubljeni pokojni nadvojvoda bio je smaknut djelom jednoga srpskoga fanatičara. Ali ga Srbija nije ubila; krivci su ove tužne tragedije moralni ubice (...). Umorstvo nije pojedini i jedinstveni slučaj. Umorstva ili pokušanih umorstva kroz ove zadnje tri godine bijaše više od jednoga; znadu to Cuvaj i sadašnji ban. Ubice tomu nemaju se po tomu tražiti niti među Srbima, niti među Hrvatima i Slovencima, nego naprotiv među moralnim auktorima, koji stvoriše ovo društvo ubica (...). Poznajem njihove tragove, jer me još 1907. jedna visoka ličnost Monarhije uvjeravaše, da će mu uspjeti sjediniti Bosnu Dalmaciji i na taj način zakrenuti vratom s jedne strane iredentističkim talijanskim težnjama, a s druge strane srpskim; ali sedam su godina prošle !/, i ništa se ne doživi, jer oni, iz mračnoga skrovišta, osujetiše osnovu (...), dokinuše ustav u Hrvatskoj te ma bilo kojeg mu nitkovića podigoše na čast kraljevskoga povjerenika i dadoše mu u ruke podpunu vlast, da za pune tri godine dana nepovriedivi i neodgovorni tiran gospodari nad životom i imutkom od skoro tri milijuna građana, od uvijek prevjernih podanika habsburške Kuće. Ova ista mjera strahovlade već spremljena da ju se aplikuje na Bosnu i Dalmaciju: - terorizirati sedam milijuna prevjernih podanika (...).*¹³³

Zaključak

Don Eugen Marija Vusio bio je doista neobična pojava u redovima dalmatinskog svećenstva druge polovice 19. i prvih petnaestak godina 20. stoljeća, a slično i u redovima domaćih poticatelja društveno-ekonomskog napretka i političara. Na tim je područjima bio djelatan na više razina, užoj na otoku Šolti, široj u ondašnjoj pokrajini Dalmaciji i najširoj u Monarhiji, a i preko njezinih granica, barem u želji. Predanim radom na usavršavanju u strukama kojima se bavio, u organiziranju i vođenju raznih društava, pisanju članaka i knjiga, uređivanju i izdavanju periodičkih publikacija uspio je sublimirati svoj vatreni značaj.

¹³² Ondje.

¹³³ *Europejske sjedinjene države*, 1, 1914., str. 1.

Stekao je solidnu višu naobrazbu, klasičnu i teološku. Poznavao je dobro, uz materinski hrvatski i klasični latinski, još tri strana jezika: talijanski, njemački i francuski. Akademске naslove nije ni pokušavao steći jer se posvetio djelatnostima za koje nisu bili nužni.¹³⁴ Priznata mu je bila sposobnost za predavanje u osnovnim školama i nižim razredima ondašnjih gimnazija te je uz odobrenje odgovarajućih vlasti kao župnik Donjega Sela na Šolti vodio pomoćnu župnu školu, a za boravka u Makarskoj privatno poučavao nekolicinu gimnazijalaca pripremajući ih za ispite na javnoj gimnaziji.

U crkvenim službama, župničkoj na otoku Šolti i pomoćnima u konkatedralnoj crkvi u Makarskoj i katedralnoj u Zadru, proveo je ukupno dvadeset i jednu godinu. Osjećajno živo vezan uz svoj zavičajni grad Makarsku, pokušao je dobiti kanoničko mjesto i službu u rodnom gradu, koja bi ga s njim trajno vezala. Neuspjeh u tome bio je uzrokom njegova teškog razočaranja, a vrlo žestoki politički sukobi s narodnjacima u Makarskoj i okolnim mjestima potpuno su mu onemogućili uspješan rad u domaćoj sredini, pa je iz Splitsko-makarske biskupije prešao u Zadarsku nadbiskupiju. Od tada se sve više posvećivao publicističkom radu, kojemu se, nastanivši se u Beču nakon ranog umirovljenja, sasvim predao.

U ovome kratkom biobibliografskom radu nije moguće u potankosti prikazati razvoj Vusijevih političkih nazora i opredjeljenja. Još se manje ovdje može očekivati sasvim pouzdan kritički sud o tome i o njegovu stvarnom političkom utjecaju, pa se pokazalo neizbježnim ograničiti se na naznake osnovnih odrednica i iznošenje nekih današnjem povjesničaru zanimljivih stavova.

Vrednovanje njegova poznavanja ondašnjih gospodarskih prilika, teorija i prakse, stručnih pogleda i prijedloga treba prepustiti stručnjacima s tog područja, a tako i proučavanje stvarnog utjecaja njegovih objavljenih članaka i knjiga na ondašnje društvo. Ovdje je dovoljno iznijeti činjenice koje svjedoče o njegovu upornom nastojanju da što više pridonese moralnom i gospodarskom napretku raznih slojeva. Počeo je s prosvjetiteljskim radom te vrste među seljacima na otoku Šolti. Živeći potom u Zadru, svoje je stručno znanje produbljivao, a djelovanje, u suradnji s drugim osobama uključenima u novoosnovana društva, proširio na pokrajinu Dalmaciju služeći se svim tada raspoloživim sredstvima javnog priopćavanja. To je djelo-

¹³⁴ Pretpostavka da je u Beču djelovao kao profesor na sveučilištu iznesena u prikazu njegova života i djelovanja sažetu u nekoliko redaka na internetskoj stranici o Vusijima (skola.sys.hr/vusio.htm.) plod je neutemeljenog domišljanja.

vanje i dalje bilo usmjereno poglavito na prosvjetljivanje seljaštva, ali nipošto isključivo. Nakon preseljenja u Beč posvetio se izradi i promicanju šire zamišljenog programa o moralno-ekonomskog uzdizanju različitih društvenih slojeva, viših i nižih, uključujući poduzetništvo, radništvo i financije na razini Habsburške Monarhije i drugih država.

Vusio je napisao i objavio mnogo kraćih i duljih novinskih članaka, potpisanih i nepotpisanih, najprije u Katoličkoj Dalmaciji, a potom u nekim drugim dalmatinskim listovima i napokon u periodičkim publikacijama kojima je bio osnivač i urednik. Sastavljanje popisa baš sviju zadatak je koji nadilazi zahtjeve ove studije. Stoga u bibliografskom dodatku navodimo podatke samo o trideset i osam njegovih radova koji se samostalno vode u knjižničkim katalozima i bibliografskim izdanjima.¹³⁵ Tu su i bibliografski podaci i opisi osam periodičkih publikacija kojima je on bio pokretačem i urednikom, opširniji kad se radi o onima koje su izdavane u Beču, jer te vjerojatno nisu sačuvane u našim knjižnicama.

Na kraju treba naglasiti da su se njegove zamisli o preustroju Habsburške Monarhije, najprije u svojevrsni savez pet velikih cjelina, i o mjestu koje bi u tom novom sustavu pripadalo Dalmaciji sjedinjenoj sa susjednim hrvatskim pokrajinama uključujući i Bosnu, kao i njegove više puta izražene želje i nade u skoro ostvarenje svega toga brzo pokazale sasvim utopijskima. To vrijedi i za kasniju zamisao o podjeli na četiri takve cjeline (1914.), od kojih bi dvije središnje bile za Austrijance njemačkoga jezika i Mađare, na jugu *Habsburška Jugoslavija od Slovenaca, Hrvata i Srba*, a na sjeveru Češko-poljski savez.

Svaku nadu u ostvarenje bilo koje od tih zamisli potpuno je i zauvijek pomrsio Prvi svjetski rat s raspadom Habsburškog Carstva nakon njega. Sve teže ratne neprilike Vusija su malo po malo prisilile na prekid javnog djelovanja. Neko započinjanje iznova u sasvim novom domaćem i međunarodnom kontekstu stvorenu nakon rata nije mu dopuštala, uz ostalo, ni njegova tada već odmakla životna dob.

¹³⁵ Postoje podaci o još nekim djelima, koja zacijelo nisu tiskana. Tako je npr. djelo *La Monarchia della Casa d'Asburgo. Corrispondenza di attualità politica, nazionale ed economica*, koje je trebalo imati 400 stranica u osmini, bilo najavljeno na kraju popisa njegovih djela nalijepljena na prednju stranu zadnje korice djela *Il futuro capitale del mondo* dodanom djelu o novom ekonomsko-financijskom sustavu *Pubblicazioni dello stesso autore sul nuovo sistema economico-finanziario* (v. primjerak u Nacionalnoj knjižnici u Beču). Isto se može reći za sljedeća četiri djela: *Eine sozial Bank der Gemeinde Wien*, *Il libro nero, documenti autentici sulla propaganda antidinastica*, *Der Katechismus der europäischen Staatsbürger*, *Die neue Organisation der Postsparkassen*. Navedena su g. 1915. kao spremna za tisak u dodatku popisu Vusijevih djela koja se mogu nabaviti objavljenju na nutarnjim stranicama omota brošure *Die Kriegskosten* (Wien 1915., nepaginirane stranice omota).

BIBLIOGRAFIJA

Kratice

NSKZg	Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu
GKZg	Gradska knjižnica u Zagrebu
KCBSjSp	Knjižnica Centralnoga bogoslovskog sjemeništa u Splitu
KHrDAZg	Knjižnica Hrvatskoga državnog arhiva Zagreb
KNbSjSp	Knjižnica Nadbiskupskoga sjemeništa u Splitu "Ivan Paštrić"
SKSp	Sveučilišna knjižnica Split
ZnKZd	Znanstvena knjižnica u Zadru
ÖNB	Österreichische National Bibliothek u Beču
UnivBWien	Universitätsbibliothek u Beču

A. VUSIJEVE KNJIGE, BROŠURE I POSEBNI OTISCI RAZNIH NJEGOVIH ČLANAKA

1. *L'Olintio*, Ralazione del sac. Eugenio Maria Vusio pubblicata per cura del Comizio *agrario di Solta* [Izvjješće svećenika Eugena Marije Vusija objavljeno brigom Šoltanskoga poljodjelskog odbora], Spalato, Zannoni 1877; Format: v8-na; 1-13 str. – KNbSjSp XXXVIII-6-23 // ÖNB 257.939-B. Fid. (=80-31) // ZnKZd 15038/Misc. e 2730.

2. *Mladi poljodjelac*, (Napisao ... Preštampano iz Katoličke Dalmacije), Tiskarna Ivana Wodicke, Zadar 1880; Format: m8-ina; 1-58 str. /Na omo-tu: Hrvatska bibliotečica, sv. VIII. .../. – NSKZg 154.771 // KCBSjSp 17117; – *Mladi poljodjelac* II. dio (Napisao ...), u Zadru (na troškove Katoličke Dalmacije), Tiskarna I. Vodicke, 1881; Format: m8-ina; 1-22 str. – NSKZg 154.971. – *Mladi poljodjelac. Knjiga za učione i puk*, Zadar ²1885. Format: m8-ina; 1-224 str. – NSKZg 97.750 - UnivBWien I 125.747 – *Mladi poljodjelac. Knjiga za učione i puk*, (3. popravljeno i popunjeno izdanje sa 48 slika. Napisao ...), brzotiskom Katoličke hrvatske tiskarne, Zadar ³1887. Format: m8-ina; I-IV+1-454 str. /Posvećeno Manfredu Borelli-u, knezu vranskom .../ – ÖNB 259.124-B. Fid. (=87-149) // UnivBWien I 154.439. // KNbSjSp XXXVIII-5-101? (izd. 1887?) // ZnKZd 47.848/f., ZnKZd 14.642/Misc. D: 979.

3. *In morte di Spiridione Miličić, cittadino Macarano*. (Cenni biografici pubblicati per cura de suoi amici) [U povodu smrti makarskoga građanina

Špira Miličića. Životopisne crtice izdane brigom njegovih prijatelja], Spalato, Zannoni, 1883; Format: 8-ina. – ZnKZd 17.262/Misc. C.: 3086

4. **Viečiti težački koledar** (Napisao pop E. M. Vusio). Zadar, brzotiskom Katoličke hrvatske tiskarne, 1889; Format: 8-ina, tj. š=14,7, v=20,3; 1-152 str. s crtežima. [Piščev predgovor na str. 2-3] – NSKZg 153.547 // ÖNB 259.975-B. Fid (=99-22) // ZnKZd 15.037/Misc. D 1023

5. **O razpravi posvećenja sluge Božjega biskupa Nikole Biankovića Splječanina, makarskog biskupa** (napisao bilježnik razprave sveć. Eugen M. Vusio), nagragjena tiskara Vitaliani, Zadar 1890; Format: 8-ina; 1-47 str. – UnivBWien 309.722 // KCBSjSp 6136/5. // KNbSjSp XXXIII-5-33 // ZnKZd 15.042/Misc. e. 2731

6. **Poljodjelski katechizam** (Posvetio učenicima pučkih učiona don E. M. Vusio). U Zadru, tiskarnica Iv. Wodicka 1890; Format: m8-ina; 1-128 str. – ÖNB 257.833 A. Fid. (=77-25) // ZnKZd 47973/f

7. **Težačko blago**, (knjiga I. god. I, časopisa /?/ Pučka knjiga, uredio pop E. M. Vusio), Zadar, Nagragjena kamotiskarnica Vitaliani, 1891; Format: m8-ina; 1-63 (+1) str., omot ilustriran. – SKSp III 7 c 108. - NSKZg 16.521. Sv. 1

8. **L'esposizione di Zagabria e Gorizia. Relazione** [Zagrebačka i gorická izložba]. Estratto da *Poljoznanc - L'agronomo* anno 2 n. 25-26, Zara, Vitaliani, 1891; Format: 4-ina; 361-378 str. – ZnKZd 15.039/Misc. B: 1155

9. **Leone XIII: il parroco ed il ceto agricola** [Leon XIII.: Župnik i poljodjelski stalež] (studio di Sac. E. M. Vusio), Premiata litotipografia Vitaliani, Zara 1892.; Format: 8-ina; 1-47 str. – KNbSjSp XXXVIII-6-111 i XXXIII-4-122 // ZnKZd 15034/Misc. D: 1021

10. **Due questioni vitali per la Dalmazia** [Dva pitanja od životne važnosti za Dalmaciju], Tipografia di G. Woditzka, Zara 1892.; Format: 8-ina; 1-50 str. – KCBSjSp 3996 // KNbSjSp XXXIII-5-62 // NSKZg 54890 // Knjižnica DržAZg. 14 D 91 // ZnKZd Ćuka 156.571/Misc. C 34.764.

11. **Uzoran seljak. Priručnik za učenike i mlade seljake** (Napisao ...), U Zadru, Nagragjena tiskarnica Vitaliani, 1892.; Format: 8-ina; 1-30 str. + 1 l. – KNbSjSp XXXIX-4-141 // NSKZg 174.758. // ZnKZd 15.040/Misc. D: 1024

12. *Dva vrela bogatstva. Seljački razgovori*, (Vusio Blagorod Makarantin), Wodicka, Zadar 1892.; Format: 16-ina, 1-100 str. – ZnKZd 15043/Misc. D: 1026. // ÖNB 261.210-A Fid. (=114-195)

13. *Duhan*, (Prir. pop E. M. Vusio), Knjižica VII, god. II, Nagragjena kamotiskarnica Vitaliani, Zadar, 1893; Format: 8-ina; 1-32 str, in, omot ilustriran. – ZnKZd 52874/Misc. D: 6747 // NSKZg 16521. II. 7

14. *Monsignor D.r Luigi Cesare cav. de Pavissich. Cenzo biografico* [Monsinjur dr. Cezar vitez Pavišić. Kratka biografija], (dal E. M. Vusio), Zara 1894; Format: 8-ina; 1-45 str.+1 tabla /Pišćeva slika/. – KCBSjSp 12405 // ZnKZd 40.643/Misc. D: 5475 // NSKZg 7156

15. *Nuovo sistema economico-finanziario progettato per lo stato austriaco e l'italiano ed applicabile a tutti gli stati civili* [Novi gospodarstvo-financijski sustav predviđen za austrijsku i talijansku državu, a primjenjiv na sve uljuđene države] (Autore E. M. Vusio), Vienna, Tipografia dei PP. Mechitharisti in Vienna, 1898; Format: v8-ina; I-VI+1-38 str. – KCBSjSp 8219 // ÖNB 101.130-B // UnivBWien I 250.901

16. *Ein neues System der Volkswirtschaft und Finanzpolitik für Österreich und die Europäischen Staaten* [Novi sustav narodnog gospodarstva i financijske politike za Austriju i europske države] (von E. M. Vusio), Wien, Mechitaristen Buchdruckerei, 1899; Format: 8-ina; I-VIII+39 str. – SKSp 25537 Dalm. - ÖNB 402.273-B - UnivBWien I 273.329

17. *Il nuovo ed il vecchio sistema economico-finanziario* [Novi i stari gospodarstvo-financijski sustav], Trieste 1900.¹³⁶

18. *Der Ruin der Gemeinde Wien* [Propast gradske zajednice Beč], Wien 1902; Format: 8-ina; 1-24 str. /Posebni otisak/. – KCBSjSp 5667

19. *Der Reichtum der Nationen und Staaten nach einem neuen Systeme* [Bogatstvo naroda država prema novom sustavu], Wien, Mechitaristen Buchdruckerei, 1902; Format: m8-ina; I-XIV+1-161 str. – SKSp III 5 E 40 // ÖNB 418.028-B // UnivBWien I 277.722

20. *Statuten der Kosmopolitischen Bank für Erzeugnis und Arbeit in Wien* [Statuti Kozmopolitske banke za proizvod i rad u Beču], Wien, Selbstverlag des Verfassers, Mechitharisten Buchdruckerei, 1903; Format:

¹³⁶ Na to izdanje nismo naišli u pregledanim knjižničkim katalozima, ali je u popisu djela nalijepljenom na korici izdanja: *Il futuro capitale ...*, 1907!

8-ina; 1-76 str. – KNbSjSp XXXIII-3-9 // ÖNB 429.064-B // UnivBWien I 316.238

21. *La missione della Chiesa cattolica nel XX secolo* [Poslanje Katoličke crkve u XX. stoljeću] (per Don E. M. Vusio), Trieste, Tipografia Morterra et C., Editore G. Ciopris libraio Trieste-Fiume, 1903; Format: 8-ina; I-VIII+1-38 str. – KNbSjSp XXXV-2-79 // SKSp 26055 Dalmat. // ZnKZd 21.437/Misc. D: 1.527. // ÖNB 442.029-B i 425.370-B // UnivBWien I 319.864

22. *Oesterreich am Scheidewege* [Austrija na razdjelnici puteva], Wien, Im Selbstverlage des Verfassers /Don E. M. Vusio/, Mechitharisten Buchdruckerei, 1903; Format: 8-ina; 1-39 str. – KCBSjSp 17300 // ZnKZd 21.378/Misc. D: 1.511 // ÖNB 424.852-B // UnivBWien I 284.075

23. *Pravo podignuće Dalmacije po novom ekonomično-financijskom sustavu* (Sastavio Don E. M. Vusio), Beč, tiskarnica oo. Mekitarista, nakladom Društva "Dalmacija" u Beču, 1904; Format: v8-ina; 1-54 str. – SKSp I 1 g 67 // ÖNB 434.375-B; 442.025-B; 451.722-B // UnivBWien I 297.922

24. *Olynthus ossia un nuovo mondo abitato* [Olint ili novi svijet nastavan od ljudi], Zagabria, Tipografia Antonio Scholz, 1904; Format: 8-ina; I-X+1-229 str. – KCBSjSp, SveučKnjSp III 5 E 26 // ZnKZd 96.634/b. // ÖNB 442.026-B i 457.379-B // UnivBWien I 310747

25. *Der Spiegel Dalmatiens und die Zukunft Oesterreichs* (Auf Grund statistischer, finanzwirtschaftlicher Angaben *sittlicher* [Ogledalo Dalmacije i budućnost Austrije], verfasst von Don E. M. Vusio, Präsident des Vereins "Dalmatien" in Wien), Wien, Mechitharisten Buchdruckerei, 1904, Verlag des Verfassers; Format: 8-ina; 1-39 str. – ZnKZd 22.435/Misc. C: 4.120 // ÖNB 432.542-B; 442.024-B; 451.723-B // UnivBWien I 294.794

26. *Neues Lotteriespiel auf sittlicher und wirtschaftlicher Grundlage* [Nova igra na sreću na ćudorednoj i gospodarskoj podlozi], (entworfen von E. Maria Vusio unter der Mitwirkung des Herr Franz Xaver von Meyer, Agram, Druck von Anton Scholz, 1904, Selbstverlag der Verfasser; Agram 1904, Format: 8-ina; 1-36+1 tabla. – ÖNB 442.028-B // UnivBWien I 316222., SKSp 23924 Dalm

27. *L'unico rimedio per sanare il nuovo prestito austriaco* [Jedini način ozdravljenja novoga austrijskog zaduženja], Trieste 1904.¹³⁷

28. *La Dalmazia presente e futura* [Dalmacija sadašnja i buduća], Zagabria, Tisak Antuna Scholza, 1905; Format: 8-ina; 1-111 str. – SKSp T 6 c 105. // ZnKZd 22.428/ Misc. D: 1.615 // NSKZg 130296. // KHrDAZg 14 D 89 // ÖNB 442.027-B; 451.721-B // UnivBWien I 309.662

29. *Zehn Milliarden Kronen Hypothekarschulden erdrücken in Oesterreich den Stand der Erzeuger, sowie den Bauern- und Arbeiterstand. Interpellation an die 425 hochgeerten Herren Abgeordneten des Oesterreichischen Reichrates* [Deset milijardi kruna hipotekarskoga duga pritišću u Austriji stalež proizvođača kao i staleže seljački i radnički], /Wien, Druck Rud. Hofmann, s. a., naslov nad tekstom; Format: 4-ina; 1-3 str. u 2 stupca (tekst goticom). Na koncu Wien, im September 1905. Don E. M. Vusio/. – GrKZg II-1510

30. *Il futuro capitale del mondo* [Budući svjetski kapital] (per E. M. Vusio), Trieste i Vienna, Tipografia Morterra et Co. Trieste, 1907; Format: 8-ina; I-VIII+1-171 str. – SKSp 25926 Dalm; 24107 Dalm. // ÖNB 450.253-B // UnivBWien I 364.028.

31. *Le piaghe della Dalmazia* [Rane Dalmacije] Lettere e note di E. M. Vusio Pubblicazione della Società "Dalmazia" di Vienna, Vienna, Tipografia Morterra et Co. Trieste, 1907; Format: 8-ina; 1-109 str. + 3 prazne, na 4. str. omota (kartonskog) navedena su djela koja je dotada objavila Società "Dalmazia" in Vienna. – KNbSjSp XXXIII-4-86 // ÖNB 451.719-B; 448.534-B // UnivBWien I 334.821.

32. *Eine Stiftung für die Land- und Seemacht* [Zaklada za poljodjelsu i pomorsku moć], Triest, Herausgeber "Das provisorische Komitee", Druck L. Herrmanstorfer, 1913; Format: 8-ina; 1-9 str. (omot kartonski ljubičaste boje). – ÖNB 511.289-B.

33. *Die jetzige Klassenlotterie ist ein Schaden für den österreichischen Staat und seine Bövelkerung* [Štetnost sadašnje klasne lutrije za austrijsku državu i njezino pučanstvo], Wien 1914; Format: 8-ina; 1-27 str. + 1 tabla. – SKSp 26075 Dalmatica // UnivBWien I 411.762.

¹³⁷ Ni na to izdanje nismo naišli u pregledanim knjižničkim katalozima, ali je u popisu djela nalijepljenu na korici izdanja: *Il futuro capitale ...*, 1907!

34. *Wie soll man die schwere Last der österreichischen Staatsschulden regeln* [Kako treba urediti teški teret austrijskih državnih zaduženja] (von E. M. Vusio und F(ranz) X(aver) v. Meyer), Wien, Verlagbuchhandlung Carl Konegen, 1914; Format: 8-ina; 1-24 str. – ÖNB 503.135-B // UnivBWien I 411.761.

35. *Die Kriegskosten und die wahre Hauptquelle des Reichtums und der finanz-wirtschaftlichen Macht der Habsburgischen Monarchie.* /Vortrag des Chefsredakteurs E. M. Vusio, Präsident der “Monarchischen Liga” in Triest, abgehalten in Wien am 12. Dezember 1914, preis 1 Krone [Ratni troškovi i pravo glavno vrelo bogatstva i finansijsko-gospodarske snage Habsburške Monarhije. Predavanje glavnoga urednika E. M. Vusija. Predsjednika Monarhijske lige u Trstu održano u Beču 12. prosinca 1914., cijena: 1 krana], Wien 1914, Mechitharisten-Buchdruckerei, im Verlage des Verfassers; Format: 8-ina; 1-38 str. /Na koncu teksta, tj. na str. 38, najava sljedećega predavanja o organiziranju odbora za podizanje zajma do iznosa od 10 milijardi u tuzemstvu/. – UnivBWien I 414.678.

36. *Die Kriegskosten oder wie kann die Habsburgische Monarchie im Inlande so viele Milliarden als erforderlich sind, aufreiben ohne die Bevölkerung zu belasten und ohne dass der Staat belastet wird,* /Zweiter Vortrag von E. M. Vusio, Chefredakteur und Präsident der “Monarchistischen Liga” in Triest/ [Ratni troškovi ili kako Habsburška Monarhija može dignuti u zemlji toliko milijardi koliko je neophodno, a da ne bude opterećeno ni pučanstvo ni država], Wien, Mechitaristen Buchdruckerei im Verlage des Komitees, 1915; Format: 8-ina; 1-36 str. /Popis djela istog autora na tankom plavkastom omotu kojim je knjižica broširana, tj. na 2. str. prvoga i obje strane posljednjeg omota/. – KCBSjSp 6380. // UnivBWien I 414.679.

37. *Das einzige Mittel den grössten und gefährlichsten Feind unserer Monarchie zu bezwingen* (Hrsg. von einem Komitee, für das Komitee Blagorod Vusio Makaranin) [Jedini način da se nadvlada najveći i najopasniji neprijatelj naše Monarhije. Izdanje odbora, koji predstavlja Blagorod Vusio Makaranin], Schwechat, Druck Peter Garbeis, Wien 1917 (als Manuskript gedruckt); Format: 8-na; 1-33 str. /str. 34 prazna. Omot kartonski blago narančasto-crvenkaste boje. Na 4. stranici toga omota popis je Vusijevih djela. – ÖNB 517.520-B.

38. *Europa in der babylonische Sklaverei. Mein neues Finanzsystem.* Blagorod Vusio Makaranin ..., Wien, in Verlage des Vereines "Dynastische Partei" in Wien, Mechitaristen Buchdruckerei, 1918. V 8-ina, 1-21 + 1 str.¹³⁸

B. VUSIJEVE PERIODIČKE PUBLIKACIJE:

1. *L'agronomo (Poljoznanac). Agricultura. Industria. Commercio. Navigazione*, a od br. 5. g. 1890. *Poljoznanac (L'agronomo). Poljodjelstvo. Obrtnost. Trgovina. Pomorstvo* (dodaci glavnom naslovu poslije mijenjanja). Prvi broj izašao 10. kolovoza 1890., a posljednji 16. prosinca 1892.¹³⁹

2. *Seljak* (Poslije je naslovu dodavano: *Glasilo seljačkog gospodarskog društva Dalmacije* i slično). Vusio je taj list potpuno preuzeo od 1. broja g. 1893. (do tada bio upravitelj), a uredništvo predao Pavlu Vukoviću od 1. broja 1895. U početku izlazio kao prilog listu *Poljoznanac*, a potom samostalno. Prvi broj tiskan je 1891., a posljednji je br. 1. od 25. IV. 1896.¹⁴⁰

3. *La patria illustrata* (editore e redattore responsabile E. M. Vusio) [Ilustrirani zavičaj]. Izlazila u Beču 1895-1897. i to prema najavi 3 puta mjesečno 5, 15. i 25. u mjesecu. Prvi broj izašao 5. XI. 1895. U toj godini svega 6 brojeva, ali se isto I. godište nastavlja u g. 1896. i teče sve do njezina svršetka počinjući u njoj s 7. brojem (na kojemu su kao mjesta izlaženja navedeni gradovi Fiume-Gorizia-Pola-Trento-Trieste-Zara /bez Vienna!/, a redakcija u Beču) i završavajući s 24. Drugo godište počinje br. 1/1897. koji nosi nadnevak 10. I. 1897. Broj 15. od 6. VI. 1897. bio je posljednji. Format tih novina kroz cijelo vrijeme izlaženja bio je: š=28 v=38 cm. – U I. godištu po 8 stranica imali su brojevi 1-9; po 12 stranica brojevi 10-14, 18-19, 21-22; po 16 stranica brojevi 15-17, 20 i 23-24. – U II. godištu (1897.) po 8 stranica imali su brojevi 1-9, 12 i 15 (posljednji); po 4 stranice brojevi 10, 11, a dvo-broj 1-14 imao je 12 stranica. – ÖNB 451.032-D // UnivBWien III 232.148.

4. *La Riforma* (editore e redattore responsabile E. M. Vusio) [Reforma. Izdavač i urednik E. M. Vusio]. Izišlo svega 5 brojeva u godini 1898. Prvi broj 29. III. 1898; 2. broj 15. IV; 3. br. 1. V; 4. br. 15. V; 5. br. 1. VI. 1898. Svaki je broj imao po 8 stranica Folio formata /NB. Pregledao sam u bečkoj sveučilišnoj biblioteci tu novinu kao i ostale u rujnu g. 1997., a kad sam u

¹³⁸ Podatke preuzimamo iz: *Građa za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga 1830.-1940*, knj. 24, Zagreb 1999., str. 155.

¹³⁹ Potanji opis vidi u: Maštrović, *Jadertina Croatica II*, str. 63-64.

¹⁴⁰ Ondje, str. 66-67.

srpnju g. 1998. htio provjeriti i dopuniti zabilježene podatke, nisu je knjižničari uspjeli naći. Bečka nacionalna biblioteka je nema!). – UnivBWien III 225.325.

5. *Die Reform für Volkswirtschaft und Finanzpolitik. Organ des Vereines: "Neues System"* (Herausgeber und verantwortlicher Redacteur: E. M. Vusio) [Reforma pučkoga gospodarstva i finncijske politike. Glasilo udruge "Novi sustav". Izdavač i odgovorni urednik E. M. Vusio]. Nr. 1 - Wien, Jänner 1900 - I Jahrgang. Najavljeno u tom 1. broju da će izlaziti svakoga 25. u mjesecu, ali Sveučilišna biblioteka u Beču ima samo taj broj, a uvezan je naknadno u korice, što bi značilo da je samo taj i izišao. Format mu je: š=24 v= 32,2 cm. Broj stranica ne znamo (Austrijska nacionalna biblioteka tih novina nema!). – UnivBWien II 261935.

6. *La Monarchia. Rivista politica, nazionale ed economica* (Editore e redattore responsabile E. M. Vusio) [Monarhija. Politička, nacionalna i gospodarska revija]. Prvi broj prvoga godišta datiran 20. I. 1907. Najavljeno da će izlaziti svakoga 20. dana u mjesecu. List je prve dvije godine doista izlazio kao mjesečnik, a zatim u III. godištu dva puta tjedno. – U I. godištu (1907.) izišlo svih 12 brojeva od čega br. 1, 5, 11 i 12 na 16 str., 2-4, 6-8 i 10 na 20, a br. 9 na 24 str. ne računajući omot plavozelenkaste boje, čije 4 stranice nisu uračunate u paginaciju. Na licu je toga omota naslov s podacima o samoj publikaciji. Na trima ostalim redovito su objavljivane reklame. Format je svim brojevima š=24 v=35 cm. – U II. godištu (1908.) svih 12 brojeva, od kojih brojevi 1-8 imaju po 16 stranica, a 9-12 po 12 stranica. Format je ostao nepromijenjen. – U III. godištu (1909.) list je izlazio u Trstu 2 puta tjedno u nešto većem formatu (brojevi 1-6 š=32 v=47 cm; 7-12 š=33,3 v=49,4 cm) na po četiri stranice (s oglasima). U toj godini izišlo svega 47 brojeva. – U IV. godištu (1910.) do konca mjeseca veljače izlazio je kao i prethodne godine 2 puta tjedno, srijedom i subotom. U naslovu je tih brojeva dodatak: *Organo del Partito dinastico!*). Od br. 17. opet se vraća na početnu učestalost te izlazi na 1. dan svakoga mjeseca. Tako je u tomu godištu izišlo ukupno 26 brojeva na manjem formatu š=24 v=32,8 cm, a svaki od brojeva 17-26. imao je po 16 stranica (u njima je dodatak naslovu: *Organo della Società "Lega monarchica"*). Dok u impresumu prvih 16 brojeva stoji: "Editore e direttore: E. M. V. Redattore responsabile: Giuseppe Cupez. Tipografia Dolenc - Trieste"; u onomu ostalih brojeva: "Redazione e amministrazione: Trieste - via Luigi Ricci N. 6a." Na 4. omotnoj stranici posebna je napomena: "*La Monarchia*" è il solo organo che strenuamente combatte per

i diritti sacri ed arcisecolari della Dinastia e per una Monarchia forte e compatta. – U V. godištu (1911.) izašlo je kao i u prethodnom 12 brojeva širine 24, a visine 32,5 cm plavozelenkastim omotom, ali s tim da su brojevi 1-7 imali po 12 stranica, a ostalih 5 po 16. Osim toga paginacija kroz sve brojeve toga godišta teče progresivno, od str. 1 do 164, u što nisu ubrajane omotne stranice. (U uvezanom godištu bečke sveučilišne knjižnice nema broja 11!). – U VI. je godištu (1912.) kao i u prethodnom izašlo 12 brojeva iste veličine s plavozelenkastim omotom, ali s tim da su pojedini brojevi, osim jednog, imali po 12 stranica (u progresivnoj paginaciji 1-140). – U VII. je godištu (1913.) izašlo svega 10 brojeva na svega skupa 60 stranica (progresivno označene kao 141-200, dakle nastavljajući na paginaciju prethodnoga godišta!) veličine kao i prethodnih nekoliko godina (24,3 x 32,5), od čega broj 1 na 12 stranica, brojevi 2-7 na po 4 stranice i trobroj 8-10 na 12 stranica!). U glavi lista stoji da izlazi svakoga 1. u mjesecu “s izvanrednim dodacima” (*con supplementi straordinari*), a kao mjesto izlaženja navedeni su gradovi “Vienna-Trieste”. Uvezanim primjercima bečke sveučilišne knjižnice nisu priloženi nikakvi dodaci. Spomenuti trobroj 8-10 datiran je 25. XI. 1913., a u njemu je tiskana obavijest na njemačkom, hrvatskom i talijanskom da je razlog kašnjenja to što je urednik dovršavao “velezanimljivu radnju” koja će izaći na tim jezicima i “glavnim europskim”. – VIII. godište 1914. počinje dvobrojem 1-2, koji je datiran 25. III. 1914. Kao i u prethodnom godištu mjesto je izlaženja “Vienna-Trieste”. Format je š=23,3 v=31 cm, a tiskan je na 16 stranica. Međutim, u bečkoj sveučilišnoj knjižnici, koja inače posjeduje uvezana godišta toga lista, taj je dvobroj ujedno jedini iz toga godišta. – Iz IX. godišta (1915.) bečka sveučilišna biblioteka nema nijednog broja. – Iz X. godišta (1916.) čuva se u spomenutoj biblioteci uvezani broj 149. datiran 14. V. 1916. Na njemu stoji da izlazi u “Vienna-Trieste-Zara”. Slijede još brojevi 150. (21. V.), 151. (28. V.), 152. (4. VI.), 153. (11. VI.) i 154. (18. VI.). To je posljednji tu uvezan. Svaki od tih ima po 16 stranica. Prije posljednjega broja, tj. između brojeva 153. i 154., ulijepljen je list veličine koja je tada bila uobičajena za obično pismo. Pri lijevom vrhu njegove prve stranice pečatom je otisnuto: “Monarchische Liga”, a ispod toga rukom je stavljen br. “2: 2538” /Vjerojatno je to redni broj pod kojim je pismo u protokolu spomenute knjižnice zavedeno!/. Na desnom vrhu je Vusijeva datacija: *Wien 8/4. 1917. XVII Hormayerg. 71 12.* Niže je napisano: *Hohe K. k. Universitäts Bibliothek, Die Monarchie von mehrere Monaten erchient nicht mehr, aber in Ruye !!! Zeit wird wieder 2 Mal in Woche erschienen. Mit Hochachtung erge-*

benst Blagorod Vusio Makaranin, präsident der "m. L.". Na kraju je udaren društveni pečat. – UnivBWien III 342.187.

7. Die Monarchie. Organ der "Monarchistischen Liga" [Monarhi-ja. Glasilo Monarhističke lige]. Prvi broj prvoga godišta datiran 20. Jänner 1913. U njemu je tiskana napomena da izlazi 20. dana u svakom mjesecu, a da je adresa redakcije i uprave Wien VIII/1 Maria Treugasse N. 3, I St. Pojedini brojevi imaju žuti omot na čijoj su prvoj stranici naslov, sadržaj, obavijesti o pretplati i cijeni oglasa itd. Na ostalim omotnim stranicama (2-4) tiskane su razne obavijesti i oglasi. Od broja 2. na 4. omotnoj stranici opetovano su na cijeloj stranici tiskani statuti udruge Monarhijska liga (*Statuten des Vereines "Monarchischen Liga" in Wien*). Format je lista š=24 v=32 cm. Impressum je na kraju posljednje bijele stranice u brojevima 2. i 3.: *Herausgeber: Verein "Monarchische Liga". Verantwortlicher Redakteur: Fr. X. von Meyer. Druckerei: L. Hermanstoffer - Triest*, dok u sljedećim brojevima glasi: *Herausgeber Fr. X. von Meyer und E. M. Vusio; Verantwortlicher Redakteur: E. M. Vusio*. - I. godište 1913. Prvi je broj tiskan na 8 stranica. Paginacija se progresivno nastavlja u sljedećim brojevima. U uvezanom godištu Sveučilišne biblioteke u Beču iza broja 4., a prije 6. broja uljepljena je dopisnica na kojoj F. X. von Meyer pod nadnevkom 3. VII. 1913. javlja da 5. broj nije išao pa da se br. 6. uzima kao dvobroj 5-6. Broj 7. je posljednji u tomu sve-sku, a zacijelo i posljednji uopće. Datiran je 25. Juli 1913., a završava sa stranicom 48. UnivBWien III 342.187 (pod istom sig. kao i "La Monarchia"!).

8. Organ des Vereines Europäischer Staatenbund - Glasilo društva "Europejske sjedinjene države" - Organo della Società "Stati uniti dell'Europa" [Glasilo udruge "Europejske sjedinjene države"]. Pokrenut je kao trojezični časopis njemačko-hrvatsko-talijanski. Izlazio je u formatu š=25,2 v=34,7 cm. sa žutim omotom na kojemu su naslov, impressum i sadržaj. U impresumu hrvatskoga dijela stoji da su mu "Izdavatelji": Fr. X. von Meyer i E. M. Vusio - Odgovorni urednik: E. M. Vusio, Tiskara Mechitarista" (isto i na duga dva jezika!). – Među uvezanim primjercima koje posjeduje bečka sveučilišna knjižnica samo su dva broja: prvi je datiran 1. VII. 1914., a drugi 1. VIII. 1914. - U prvomu je njemački dio tiskan na 8 stranica, a dijelovi hrvatski i talijanski na po 4 stranice. Na kraju je prilog od 2 stranice na njemačkom. Na 3. i 4. omotnoj stranici tiskane su razne reklame. - Tako je i u drugom broju, osim što taj nema priloga. - Trećega broja u tomu uvezanom godištu nema nego je tu samo prilog (*Beilage der Zeitschrift "Europäischer Staatenbund" Nr. 3. von 1. September 1914.*) u kojemu je nastavak članka

“Ein medioevales Karatelfverfahren in Triest” započetoga u prvom broju. Tu je ulijepljen i poziv na davanje dobrovoljnih priloga crvenom križu koji je pisan talijanskim jezikom, tiskan na velikom formatu. Tu su uvrštena po dva primjerka tih dodataka, a glavnoga teksta nema, što, dakako, ne znači da nije bio tiskan. U Katalogu austrijske nacionalne biblioteke naveden je samo l. broj 1. godišta. – UnivBWien III 416.241 // ÖNB 540.816-D.

Z U S A M M E N F A S S U N G

Slavko Kovačić

**Der Priester und Publizist Don Eugen Marija
Vusio – Blagorod Makaranin (1850-1929) und
seine Vorschläge für eine Verbesserung der sozial-
ökonomischen und politischen Zustände in
Dalmatien und in der ganzen Habsburger Monarchie**

Der Diözesanpriester Don Eugen M. Vusio (Makarska, 2. X. 1850.- Wien 27. II. 1929.) arbeitete mehr als zwanzig Jahre im Pastoralamt, zuerst in der Diözese Split-Makarska, dann in der Erzdiözese Zadar. In dieser Zeit und später, als er im Ruhestand in Wien lebte, bemühte er sich nach Kräften zu einer Verbesserung der Lebensumstände der Bauern und der anderer Bevölkerungsschichten, besonders Dalmatiens, in moralischer, sozial-ökonomischer und damit auch politischer Hinsicht beitragen. Zu diesem Zwecke gründete er verschiedene Komitees und Vereine, schrieb und veröffentlichte Artikel, Broschüren und Bücher und gründete und leitete verschiedene Publikationsorgane und Zeitschriften.

Während seiner Wiener Zeit versuchte er ein neues System der Volkswirtschaft und Finanzpolitik für Österreich und die europäischen Staaten zu konzipieren. Er veröffentlichte verschiedene Werke in Italienisch und Deutsch über dieses Thema. Sein Vorschlag schloß Vorstellungen der Reform der gegenseitigen Verhältnisse zwischen Kapital, Produktion und Arbeit mit ein, da er der Auffassung war, daß die existierenden sozialen- und politischen Spannungen zwischen verschiedenen Bevölkerungsschichten ins Gleichgewicht gebracht werden könnten, bei gleichzeitigem und dauerndem inneren und internationalen Frieden und Wohlstand. Die Ideen der Encyklica *Rerum novarum* des Papstes Leo XIII wurden von ihm als eine der wertvollsten Quellen für gesellschaftliche und soziale Reformprojekt betrachtet.

Die Einmischung in die politische Streitigkeiten während seiner pastorale Tätigkeit in Makarska in den Jahren 1880-1883, die für ihn sehr schäd-

liche Folgen hatte, verstand er sicher als Ermahnung, dass diese Art der öffentlichen Arbeit nicht seinem Temperament entsprach. Daher enthielt er sich später direkten politischen Aktivitäten, kritisierte aber in seiner Publikationen die Haltung der Politiker und politischen Parteien generell, besonders in Dalmatien, dem stets sein Hauptinteresse galt. Schließlich schlug er eine radikale Änderung des Staates Österreich-Ungarn vor. Die damalige Teilung in zwei politisch privilegierte Nationalitäten hielt er für eine drohende Gefahr für das Bestehen der Monarchie, für welches er als Präsident der Monarchistischen Liga kämpfte. Statt der seit dem Jahr 1867 existierenden Staatsordnung schlug er eine Teilung in fünf ethnisch kompaktere Regionen vor, welche die nationalen, kulturellen und anderen Rechte garantieren sollten. Seine Heimat Dalmatien sollte dann mit den anderen kroatischen Ländern (zu ihnen rechnete er auch Bosnien und Herzegowina), vielleicht noch mit Krain, wenn es die dortigen Slowenen wünschten, zusammengefaßt eine von fünf gleichberechtigten Teilen der Monarchie sein.

Verschiedene Interpretationen lässt die Gründung des Vereins mit Namen *Europäischer Staatenbund* zu, gegründet in den Tagen zwischen der Ermordung der Erzherzog Franz Ferdinand in Sarajevo und dem Beginn des Ersten Weltkrieges, welcher drei Nummern eines gleichnamigen Blattes herausgab, das als Organ dieses Vereins in den Sprachen Deutsch, Italienisch und Kroatisch erschienen. Im Leitartikel der ersten Nummer unten dem Titel "Eine Namensänderung - keine Programmänderung" wird erklärt, dass der bisherige Verein *Monarchistische Liga* nun mit neuen Namen das gleiche, nur etwas erweiterte, Programm vertritt. Auf der gleichen Seite unten dem Titel *Aufruf* ist die Rede davon, daß ein Bund der europäischen Nationen und Staaten gegründet werden müsse, um "nicht den Krieg, sondern den Frieden zu haben", "nicht ungeheure Auslagen für die Heere, welche die Völker an den Bettelstab bringen, sondern wirtschaftlichen Aufschwung und Wohlstand der Völker". In dieser Zeit schrieb er nicht mehr über die Reorganisation der Monarchie in fünf, sondern nun in vier gleichberechtigte Teile: den österreichisch und den ungarischen sowie den tschechisch-polnischen im Norden und einen jugoslawischen im Süden.

Nach dem September 1914 finden sich keine Ausgaben mehr des *Europäischen Staatenbund*, aber es erschienenen noch einige Ausgaben des früheren Blattes *La Monarchia* im Jahr 1916, später nicht mehr. Bis zum Ende des Ersten Weltkrieges verschwanden dann auch Vusios Reformträume und Utopien. Nach dem Zusammenbruch der Monarchie blieb er in Wien und zog sich ganz ins Privatleben zurück.